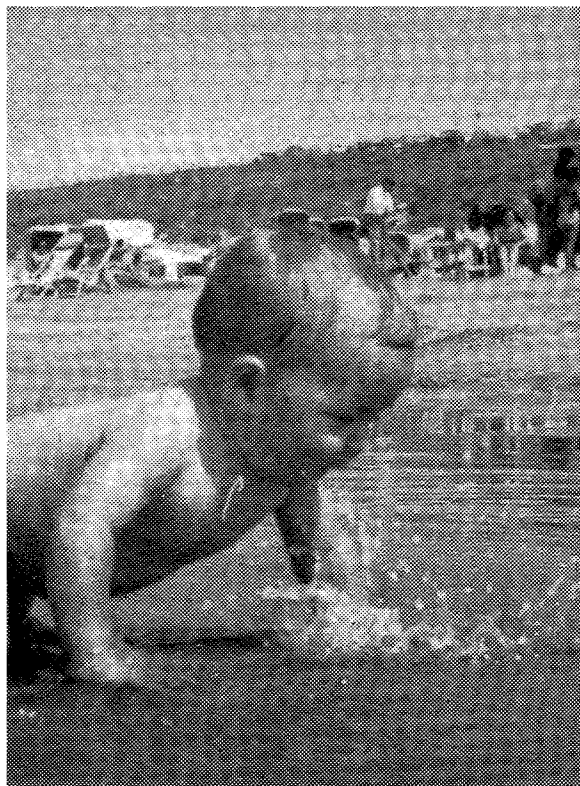

DITMAAL twee foto's, met een kleine verbindende tekst, zoals dat heet. Ontelbare malen komt, in de familie foto-album's zo'n ventje voor, spetterend van plezier in het water. Hij brengt een vertederde glimlach op de gezichten der beschouwers. „Dat was kleine Jan in Zandvoort, kijk eens wat schattig.”

Beneden kleine Jan, vijfenveertig jaar later, ook aan het strand. Of het dezelfde Jan is, weet ik niet, het zou best kunnen. Daartussen ligt dan het leven, het opgroeien, het verloren gaan van zoveel, wat kleine Jan beloofde. Jan is geworden tot een vette rug, een bril, een sigaar met een bandje. Hij praat voortdurend over geld en wat je ermee kunt doen om het leven te veraangename en te vergemakkelijken. Jan is een liefhebber van goed eten en drinken, omdat hij, naar hij herhaaldelijk verklaart „maar eenmaal leeft”. En hij voegt daaraan toe: „Laten we eerlijk zijn”.

Laten wij ook eerlijk zijn en zeggen dat wij van kleine Jan meer hadden verwacht; een wat peziger rug, geen sigaar aan het strand, enfin, heel wat anders. Meedogenloos zijn foto's.

MENS

en Wereld

Griekenland behoeft en verdient onze steun

Op de grenzen van Macedonië en Thracië in Noord-Griekenland ligt Chrysoupolis. Het vriendelijke dorpje telt op het ogenblik 7.600 inwoners en vormt het centrum van de vlakte van de Nestosrivier, die hier in grillige bochten zijn weg naar zee zoekt. Aan de horizon kan men de statige bergen zien oprijzen, die toegang verschaffen tot de meest woeste gedeelten van het moderne Griekenland, het grensgebied tevens met Bulgarije. Door de eeuwen heen heeft hier de gesel van verwoesting en vernietiging de bevolking geteisterd.

Alexander de Grote van Macedonië heeft er eens zijn scepter gezwaaid. Later kwamen de Romeinen, maar ook die konden zich er op den duur niet handhaven. In de tijd van de grote volksverhuizingen kreeg het gebied te lijden van de invallen der Goten, Hunnen en Slaven. Nog eenmaal, omstreeks het jaar 1000, keerde de macht van het Oostromeinse rijk er terug, maar daarna viel de bevolking ten prooi aan de eeuwenlange Turkse overheersing, die er vrijwel tot het begin van de eerste wereldoorlog vaste voet hield. De Balkanoorlogen en de eerste wereldoorlog brachten grote verwoestingen, maar ook daarna was het lijden niet afgelopen. Krachtens het verdrag van Lausanne van 1923 werd een belangrijk gedeelte van de Turkse bevolking in het onder Griekse soevereiniteit gekomen gebied geruild tegen Grieken uit Klein-Azië; de onrust bleef intussen nog ettelijke jaren voortduren. En toen er een eind aan de beproevingen scheen gekomen stroomde gedurende de tweede wereldoorlog de Bulgaarse vloedgolf over het land. Eerst in 1950 keerde de rust terug, toen ook aan de naoorlogse communistische infiltraties ten slotte een einde was gekomen.

Ook van de natuur heeft de bevolking in de loop des tijds haar deel gehad. De Nestosrivier bleek een grimmige en grillige indringer, die men tot dusver nog niet heeft kunnen temmen. Herhaaldelijk treedt deze rivier buiten haar oevers, dorpen en velden overspoelend en van het toch reeds dorre steppeachtige terrein een telkens kalere woestijn overlatend. De velden zijn overwegend vaalgroen en bruin van tint. Doornig struikgewas en jeneverbes vormen de overheersende vegetatie. Kale rotsen onderbreken hier en daar ook deze wel zeer armelijke begroeiing. Klipgeiten zijn in hun element, ezeltjes en ossen vormen de voornaamste transportmiddelen. Hier en daar ziet men een herder zijn schapen weiden. Zo moet Drente er welhaast honderd jaar geleden hebben uitgezien, toen het nog niet in cultuur was gebracht.

Een tocht naar het gebied van Drimousa geeft een troosteloos beeld te zien. Het oorspronkelijke dorp werd geheel door de Nestos overspoeld. Alle huizen zijn verdwenen. De kerk, waarvan de muren nog staan, werd door de Bulgaren in brand gestoken. De bedijking van de Nestos laat zeer te wensen over. Hier en daar zijn grote doorbraken waar te nemen, vanwaar wellicht in de wintertijd een nieuwe golf van ellende het land zou kunnen overspoelen. Enkele kilometers verderop ligt het door de Bulgaren als represaillemaatregel voor het grootste deel met de grond gelijkgemaakte dorp Peristerion. In de verwoeste kerk brandt nog altijd het lampje op de plaats waarnaast het altaar heeft gestaan; het ikonenkastje met de relikwieën wordt zorgvuldig bewaakt. Men is nog met de wederopbouw bezig. Op een primitieve stookplaats wordt brood gebakken. De burgemeester van het dorp Neakarja verhaalt hoe in 1946 de Nestos in vijftien dagen de fundamente van het oude dorp geleidelijk heeft ondermijnd en mens en dier ten slotte moesten vluchten om slechts het vege lijf te kunnen redden. De bevolking begaf zich allereerst naar Chrysoupolis waar de Griekse regering in haar levensonderhoud voorzag. Het nieuwe dorp kon eerst veel later worden opgetrokken... maar het kwam er tenminste.

Tegen de hellingen en in de bergen grijnst de armoede nog duidelijker dan in de vlakte.

Het dorp Elafochori in de omgeving van de Bulgaarse grenzen leed niet slechts van de Bulgaarse en communistische terreur in de na-oorlogse jaren, maar kreeg bovendien klappen tengevolge van de ongunstiger markt voor Oosterse tabakken. Het grondbezit bedraagt hier slechts 0,4 ha per familie, hetgeen er op neerkomt dat iedere familie netto jaarlijks slechts f 600,- in handen krijgt. Daarnaast weidt de bevolking nog enig vee, ofschoon de oorspronkelijke veestapel geheel door de Bulgaren was meegevoerd. Een arts staat niet ter beschikking. Het dichtstbijzijnde dorp met een telefonische verbinding bevindt zich op dertien kilometer afstand en is slechts te bereiken langs een niet onderhouden weg waarvan de belangrijkste „brug” is weggeslagen. De afvoer van produkten staat derhalve voor schier onoverkomelijke moeilijkheden.

Over dit gebied hebben de Verenigde Naties in de figuur van de Nederlandse oud-bestuursambtenaar dr. Ch. O. van der Plas en de Nederlandse organisatie voor internationale bij-

(Vervolg op pag. 3)

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND — 12e JAARGANG NR. 21 — 9 NOVEMBER 1957

VERSCHIJNT OM DE VEERTIEN DAGEN

KRITISCH ALLERLEI

Dit K. A. kunnen wij beginnen met een reeks verheugende berichten. In de eerste plaats: de Haagse Crematoriumvereniging heeft van de Kroon toestemming gekregen op de begraafplaats „Nieuw Eyk en Duynen” een crematorium te bouwen. Dit ondanks het bezwaar, dat „enige Haagse groeperingen” er tegen hebben gemaakt.

De Kroon heeft tot overweging voor haar goedkeuring doen gelden, dat „de bezwaarmakende groepen tezamen slechts een gering gedeelte vormen van de bevolking van Den Haag en zijn naaste omgeving. Deze bezwaren kunnen dus niet worden beschouwd als „overheersend in de zin der wet op de lijkbezorging”. Het hoeft geen betoog, dat wij de beslissing van de Kroon van harte toejuichen; wij wensen de voorstanders van crematie in Groningen evenveel succes als de Hagenaars. Want ook voor Groningen is toestemming tot het bouwen van een crematorium gevraagd.

En dan de kwestie Deelen. Minister Staf heeft toch — zij het niet geheel — gehoor gegeven aan hen, die er ernstig bezwaar tegen maakten dat straaljagers ook op Deelen zouden worden gestationeerd. Het aantal starts en landingen van die snelheids- en lawaaimonsters zal tot het uiterste minimum worden beperkt, heeft hij beloofd, en er wordt naar gestreefd tijdens de vakantieweken helemaal geen straaljagers van Deelen te laten opstijgen. Na 1962 zou Deelen volkomen vrij komen van die toestellen.

Toegegeven: minister Staf is ons inziens niet ver genoeg gegaan. Hij had — menen wij nog steeds — de vakantiegangers op de Veluwe helemaal moeten vrijwaren van deze overlast. Maar nu blijkbaar de gehele ministerraad — want wij kunnen ons nauwelijks voorstellen dat niet ook de andere leden van het kabinet hun zegje over deze kwestie hebben gehad — het een noodzaak vond, Deelen bij de straaljageroefeningen in te schakelen menen wij dat de protesterenden niet ontevreden mogen zijn over het resultaat van hun actie.

En het derde goede nieuwtje: dat zovelen — waarschijnlijk voor het overgrote deel „kleine spaarders” — hebben ingeschreven op de nationale woningbouwlening die de Bank voor Nederlandse Gemeenten heeft uitgeschreven. In plaats van de honderd miljoen, die de lening aanvankelijk zou bedragen, kwam niet minder dan 394 miljoen binnen.

En nu moet niemand ons trachten te vertellen, dat de inschrijvers zijn afgevlogen op de hoge rente, die de Bank voor Nederlandse Gemeenten geeft: zes procent. Neen: naar onze stellige mening is dit

verheugend slagen van de lening te danken aan het feit, dat iedere Nederlander toch de woningnood „volksvijand nummer één” acht en alles wil doen om hem te bestrijden. En die rente? Aandelen van „bepaalde” industriële ondernemingen leveren heel wat meer op.

Wij zijn prof. mr. G. E. Langemeijer dankbaar voor de bemoedigende woorden, die hij heeft geuit op het congres van de Federatie van Nederlandse Journalisten. Hij zei daar namelijk ronduit, dat zijns inziens de invloed van „de pers” veel groter is dan men zich in het algemeen bewust is. De betekenis van de dagbladpers voor het politieke denken sloeg hij lager aan dan die van maand- en weekbladen.

Dat een zo gezaghebbend en bekwaam man als prof. mr. Langemeijer — hij is kortgeleden benoemd tot procureur-generaal bij de Hoge Raad — dergelijke goede dingen over de arbeid van journalisten zegt geeft hun een hart onder de riem. Want te weinig kunnen zij in het algemeen nagaan, of het gezwoeg van de meesten van hen werkelijk een ander resultaat geeft dan de toch nog vrij karige salarissen, die zij aan het eind van de maand in hun handen krijgen. En wij weten uit „in het algemeen vrij goed ingelichte bron”, dat de journalisten het hoogelijk op prijs hebben gesteld, dat prof. Langemeijer pleitte voor gelijke financiële waardering van journalisten en academici. Waarmee niet is gezegd, dat het bij academici vetpot is...

En nu weten we ook weer, dat de Duitse onderwijzers het recht hebben, hun (volgens hen) lastige pupillen te slaan. Dit heeft het Bondsgerechtshof in Karlsruhe bepaald. Het hof stelde vast, dat lichamelijke bestraffing al een 200 jaar bestaand gewoonterecht van de (Duitse!) onderwijzer is, dat in Duitsland door geen wet of verordening is opgeheven. „Bij de oorvig, die op school uitgedeeld wordt, kan van aantasting van de menselijke waardigheid geen sprake zijn”, zegt het gerechtshof.

Achter dit vonnis zien wij, grijnslachend de figuur van korporaal Himmelstoss — uit Remarque's „Im Westen nichts Neues” — oprijzen en wij horen roepen: „Jullie dachten dat ik dood was. Maar ik ben even taai als de graaf De Monte Christo: ik leef nog!” Want van de met de mantel der liefde en van het recht (?) toegedekte oorvig-op-school naar de lichamelijke tuchtiging in het (uiteraard: Duitse!) leger il n'y a qu'un pas.

Wij maken het ons aan het slot van dit K.A. gemakkelijk: we eindigen namelijk met twee uitvoerige citaten uit het rkbld „De Bazuin”, die geen com-

mentaar behoeven. Hier is het eerste:

„Bij een tweetal „kerkelijke rouwplechtigheden”, die ik onlangs heb bijgewoond, ben ik er opnieuw van onder de indruk gekomen hoe somber en weinig hoopvol deze eigenlijk zijn. Ik bedoel nu niet de macabere aankleding en al het bijkomstige ceremonieel, dat in de geest van een burgerlijke verslagenheid is ontwikkeld en waarin de pastoor tot een soort doodbidder wordt. Ik bedoel de liturgische teksten zelf, die voor het overgrote deel het vergaan van onze planeet, de verschrikkingen van de lichamelijke dood en de ontzettende strengheid van het oordeel schilderen, teksten dunkt mij, die er minder op berekend zijn onze gedachten bij de overledene te laten verwijlen — die immers een en ander reeds achter zich heeft — dan wel de aanwezige overlevenden bang te maken...”

En dan dat heerlijke verhaal, waarmee „De Bazuin” de spot dreef met het gebed-per-telefoon en ... de verzuijing. Leest u maar:

„Het Amerikaanse weekblad „The Christian Century” (De Christelijke Eeuw) wijdt een kritische beschouwing aan „telefoon en godsdienst”. Het gaat voornamelijk om het instituut van een „Dial-A-Prayer”, letterlijk: „Draai -Een-Gebed”. Zoals men ten onzent door het kiezen van een bepaald nummer het weerbericht kan vernemen of de juiste tijd, zo kan men in verscheidene steden van de USA door een bepaald telefoonnummer te draaien een gebed aanhoren van dertig seconden of een hele minuut. Zo'n gebed-op-de-band ligt in de mentaliteit van de Amerikaanse familie-Doorsnee anders dan bij ons. Maar dat niet alleen. Wij zouden het veel dege-lijker aanpakken. Eerst ampele discussies in de Kamers (o.a. over het recht van het Humanistisch Verbond op geestelijke verzorging per telefoon), daarna een oplossing op brede basis waarbij de communisten laten aantekenen,

dat zij geacht worden te hebben tegengestemd, omdat zowel de telefoon als het gebed machtsmid-delen zijn van het westerse imperialisme. In de zoveelste editie van onze telefoongids zouden we dan tenslotte onder het trefwoord „Gebed” de volgende vermelding vinden (we knippen het maar voor u uit):

GEBED	
Algemeen	30677
Geref. Bond in de	
N.H. Kerk	22985
Gereformeerde Kerken ..	22051
Geref. Kerken —	
art. 31 K.O.	22052
Hum. Verbond Ned.	
Algemeen	30341
b.g.g.	30677
id. redelijkheids-	
humanisme	32680
id. religieus	
georiënteerd	20864
N.H.-Kerk, algemeen	23914
id. liturgisch	22593
id. rechts-vrijzinnig	37168
Oud-Geref. Gemeenten ..	31803
Oud Geref. Gem. in	
Nederland	27160
Oud Geref. Gem.	
in Herst. Verb.	23589
Oud-Katholieke Kerk	31926
Rooms-Katholiek,	
algemeen	27715
id. latijn	27885
id. St. Adelbert Ver.	40406
id. RK-Middenstands-	
vereniging	25735
id. KAB	24482
Geref. Gemeenten	2166
id. Limburg .. (K 4440)	807439
Theosofische Vereniging ..	33404

En in de „aanvullingsgids”:
Afgesch. Oud Geref.
Gemeenten

21664

„Stel je immers voor” — zo schrijft „De Bazuin” verder: — „dat je bij het verkeerde geloof terecht kwam wanneer je behoefte gevoelde aan een vertroostend gebed. Of bij iemand van een heel andere stand. Of bij een rode dominee. Neen, wij moeten in ons dierbaar vaderland maar niet beginnen aan zo'n gebed per telefoon. Het zou op een kakofonie van verzuijing uitdraaien”.

CONGRESGANGER

Ik was daar in het bezige gezelschap van mensen, aangeord tot het verbouwen der samenleving, en ik zag hen doende, bouwmeesters, metselaars en timmerlieden, en boog het hoofd en zocht de fundamenten, nieuwsgierig en bezorgd; ik vond alleen mijn beide schoenen die daar eenzaam stonden ergens op aarde, ik vernam als wind het reppen van de vele voeten, geestdriftig naar de toekomst onderweg. Ik wou wel meegaan, ik geloofde ook in morgenstonden met vergulde monden en armen die een brug van liefde slaan; maar toen ik opkeek was het al te laat: ik had een ogenblik niet meegeleefd en reeds was ik een eeuwigheid ten achter.

M. Mok, uit „Stormen en Stilten”, uitg. G. J. Thieme, Nijmegen, 1956.

Griekenland behoeft en verdient onze steun

(Vervolg van pag. 1)

stand (NOVIB) hun zorgen uitgestrekt. Er is een bevoeiingsplan voor Chrysoupolis ten einde de onvruchtbare gronden weer produktief te maken. De Verenigde Naties stelden fondsen ter beschikking voor de aankoop van enkele tractoren, bulldozers en landrovers. De veeteelt wordt verbeterd door kruising van het plaatselijk vee met Zwitserse koeien en door kunstmatige inseminatie; het coöperatiesysteem wordt bevorderd en op alle gebieden van het economische, maatschappelijke en culturele leven worden nieuwe activiteiten ontplooid. De NOVIB

Bij de foto: Grieken onder de vlaggen van de V.N., Griekenland en Nederland in het vluchtelingendorp Vigla in Epirus, voor bijna de helft met Nederlands geld opgebouwd.

zal zorgen voor de inrichting van een technische school in Chrysoupolis, opdat plaatselijk de krachten zullen kunnen worden opgeleid waaraan men maar al te zeer behoefte heeft. In de bergen gaat het vooral om de aanleg van bevoeiingswerken en het verstrekken van enkele onontbeerlijke hulpmiddelen voor de verdere wederopbouw.

De indruk, die de Nederlandse steun tot nog toe op de bevolking gemaakt heeft is verrassend. De burgemeester van Elafochori bracht persoonlijk de dank aan de Nederlandse gasten over met de woorden: „dat u ons hier heeft willen opzoeken om alles te bekijken en ons straks te geven waarin wij zelf niet kunnen voorzien, stemt ons tot diepe dankbaarheid.” Ook de burgemeester van Chrysoupolis putte zich in betuigingen van erkentelijkheid uit. In de meest nabijgelegen stad, Kavalla op 193 km

De Nederlandse organisatie voor internationale bijstand (N.O.V.I.B.) is dezer dagen een grote inzamelingsactie begonnen ten behoeve van de hulpverlening aan minder ontwikkelde gebieden. De binnengekomen gelden zullen worden besteed aan de ondersteuning van het werk van U.N.I.C.E.F. (de organisatie van de Verenigde Naties ten behoeve van de noodlijdende kinderen), van U.N.E.S.C.O. (de opvoedkundige, sociale en culturele organisatie van de Verenigde Naties), de uitvoering van enkele hulpprojecten van hoofdzakelijk kwalitatieve en stimulerende betekenis in Noord-Griekenland en in de Soedan en de financiële hulpverlening aan bestaande projecten, die tengevolge van gebrek aan fondsen anders gedoemd zouden zijn om vast te lopen. Bijgaande schets kwam tot stand naar aanleiding van een bezoek aan enkele projecten in Griekenland.

van Thessaloniki, kondigden de dagbladen in grote opmaak op de eerste pagina het bezoek van een groep Nederlandse journalisten aan, waarbij o.m. werd aangetekend, dat reeds 1500 Nederlanders zich bereid hebben verklaard jaarlijks één procent van hun inkomen af te staan ten behoeve van de hulpverlening aan onderontwikkelde gebieden. Ook de NOVIB werd in de beschouwingen herhaaldelijk genoemd.

Het is te hopen, dat de activiteiten van de NOVIB, die ook ons als humanisten zo zeer moeten aanspreken, succes zullen afwerpen. Men heeft de eerste stap gedaan en kan, naar het oordeel van iedere onbevangen bezoeker thans niet meer op zijn schreden terugkeren. De bevolking van Grieks Thracië en Macedonië rekent op onze verdere steun en wie de energie en de activiteit van die bevolking, ondanks de enorme moeilijkheden, met eigen ogen heeft aanschouwd, is er diep van doordrongen dat gedane beloften moeten worden ingelost. Want het zijn met name ook de solidariteitsbetuigingen uit een zover verwijderd land als Nederland, die deze bevolking sterke impulsen geven om ook harerzijds nog krachtiger de hand aan de ploeg te slaan.

ROETHOF

Subsidie kerkebouw in parlement

twee voor, twee tegen

Ons congres van 13 en 14 april jl. heeft op voorstel van de gemeenschap Voorburg-Rijswijk een besluit genomen krachtens hetwelk het hoofdbestuur het probleem van de verhouding kerk en staat nader in studie zou nemen, meer in het bijzonder ook het vraagstuk van de overheidssubsidies ten behoeve van de bouw van kerken. Omtrent dit laatste punt heeft een staatscommissie-Sassen inmiddels een rapport uitgebracht. Hoewel de regering in deze materie nog geen beslissing heeft genomen, zijn verschillende gemeenten op de conclusies van dit rapport vooruitgelopen en hebben terzake van die subsidie ten behoeve van de kerkebouw reeds een welwillende beslissing genomen. Het lijkt van belang hier even samen te vatten hetgeen over deze zaak bij gelegenheid van de algemene politieke beschouwingen in de Tweede Kamer op 15 en 16 oktober jl. van verschillende kanten te berde werd gebracht, temeer aangezien daarbij van nogal diepgaande principiële verschillen is gebleken. Terwijl de k.v.p.-er prof. Romme en de c.h. Tilanus zich namelijk als voorstanders van de subsidie ontpootten kon dit niet gezegd worden van de liberaal prof. Oud en de a.r. Bruins Slot.

Prof. Romme meende, dat aan een wettelijke

regeling op de subsidie voor kerkebouw niet viel te ontkomen, aangezien de particulieren de offers niet meer kunnen opbrengen. De fractieleider van de K.V.P. vroeg zich af, waarom de regerings-reactie op het rapport van de commissie-Sassen uitbleef. De rijksbijdrage van in totaal f 6 miljoen per jaar achtte hij zelfs in een tijd van bestedingsbeperking verantwoord. Volgens prof. Romme zou er een absolute minimum-voorziening moeten komen aan kerken en die is thans in gevaar; een bijdrage van ten minste 25% in de kosten zou noodzakelijk zijn om dit gevaar te doen verdwijnen. De c.h. Tilanus constateerde met voldoening, dat verscheidene gemeenten reeds op het rapport van de commissie-Sassen waren vooruitgelopen aangezien het hier een hoogst belangrijke aangelegenheid betrof. Hij was geneigd op dit gebied voor de overheid als Gods dienaar een plicht te zien. Een rapport van mr. Mulderije, besproken op de laatstgehouden c.h. studieconferentie had zich in een dergelijke zin uitgelaten.

Lijnrecht hiertegenover stonden de standpunten van prof. Oud en dr. Bruins Slot. De liberale fractieleider had de nadruk gelegd op de wenselijkheid van meer individuele inste-

de van collectieve voorzieningen. Doordat men de zelfstandige kracht en de mogelijkheid van individuele bezitsvorming uitholt, brengt men in toenemende mate de noodzaak van overheidssubsidies op de voorgrond. Als een bedenkelijk symptoom in dit verband noemde prof. Oud de subsidiëring van de kerkebouw, die de staat op gevaarlijk terrein brengt. Al die overheidssubsidies hebben de neiging rechtstreeks naar een inperking van de geestelijke vrijheid te leiden.

De a.r. fractieleider ten slotte hield een betoog in soortgelijke trant. Ook hij meende een toenemende ondermijning van de veerkracht en de morele zelfstandigheid van ons volk te onderkennen. De jeugdzorg drijft reeds geheel op de staat en nu krijgt men bovendien nog een regeling voor de subsidie van kerkebouw. Dr. Bruins Slot betreurde dat de hoge belastingen voor vele kerkgenoten een excuus waren om zich aan het verplichte offer te onttrekken. Maar men klopt z.i. tegenwoordig veel te gemakkelijk bij de overheid aan en indien er ergens een zaak was, die in de particuliere sector diende te blijven, dan was zulks wel op het juist genoemde terrein.

Tot zover een korte samenvatting van de standpunten met betrekking tot de subsidie van de kerkebouw van vier belangrijke partijen; de socialisten hebben zich bij gelegenheid van deze algemene beschouwingen niet nader uitgesproken.

ROETHOF

Europese Integratie (slot)

Het was niet alleen het streven naar de Europese integratie, dat hierdoor een zware tegenslag leed; de politieke nederlaag was ook, dat Europa hierdoor aan de buitenwereld toonde, onmachtig te zijn om zijn weermacht tot een hechte defensieve eenheid samen te bundelen.

Doch nu gebeurde er iets zeer merkwaardigs, waardoor zeker niet de Europese Integratie, maar wel Europa's figuur werd gered. Groot-Britannië, dat altijd afwijzend tegenover supranationale organisaties had gestaan en dus ook buiten de Defensie Gemeenschap was gebleven, zag zijn kans schoon en greep in.

De Britse minister-president Anthony Eden reisde, enige hoofdsteden van Europa af en wekte de Western Union weer tot leven.

Op 4 oktober 1954 kwamen de vijf staten van het Pact van Brussel (België, Frankrijk, Groot-Britannië, Luxemburg en Nederland) te Londen overeen, dat zij de Duitse Bondsrepubliek en Italië zouden uitnodigen om toe te treden tot hun organisatie. Reeds op 25 oktober 1954 werden de nieuwe overeenkomsten te Parijs getekend en zeer spoedig daarna geratificeerd, waardoor de oude Western Union van vijf staten hervormd werd en herdoopt tot de Western European Union (of West Europese Unie) van zeven staten. Voor de voorstanders der Europese Integratie was deze internationale vorm van politieke samenwerking uiteraard een veel geringer succes dan de supranationale Europese Defensie Gemeenschap geweest zou zijn. Doch voor de wereld buiten Europa betekende een militair bondgenootschap van zeven staten, waaronder Groot-Britannië, juist een veel groter resultaat dan een defensieve federatie van zes staten, waar Groot-Britannië buiten bleef; en juist omdat de kwestie van het federale of democratische karakter van de organisaties de buitenwereld niets interesseerde, stelden de Parijse overeenkomsten van 25 oktober 1954, zo kort na de Parijse blunder van 30 augustus 1954, de buitenwereld voor een volslagen verrassing. Hierdoor heeft dus de Unie van het Pact van Brussel voor de tweede maal een grote dienst aan de Europese zaak bewezen. Inmiddels bleef het feit bestaan, dat de eenwording van Europa een zware terugslag had ondervonden. Het werd zelfs politiek onverstandig geoordeeld om de woorden „Integratie”, „supranationaal” en „federatie” te gebruiken. Toch werkte men verder aan de verwezenlijking van het Europese eenheidsstreven. Jean Monnet, de Voorzitter van de Hoge Autoriteit van de Gemeenschap voor Kolen en Staal, legde zijn functie op

10 februari 1955 neer om zich geheel te kunnen wijden aan de voorbereiding van een nieuwe functionele federatie, nl. voor de atoomenergie. Hij werd te Luxemburg opgevolgd door René Mayer. Terwijl Jean Monnet achter de schermen werkte, kwamen de vijf ministers van buitenlandse zaken van de staten, die partij waren bij de Europese Gemeenschap voor 'Kolen en Staal, op 1 en 2 juni 1955 bijeen te Messina, waar de mogelijkheid werd besproken van een Gemeenschap voor de Atoomenergie, doch waar naar aanleiding van het Plan-Beyen ook de vraag onder ogen werd gezien, of men voor de betrokken vijf landen zou kunnen komen tot de instelling van een Gemeenschappelijke Markt. De conferentie van Messina leidde tot oprichting van het Inter-gouvernementele Comité van Brussel, dat onder voorzitterschap werd gesteld van Paul-Henri Spaak en dat op 21 april 1956 het tweede rapport-Spaak uitbracht, betreffende de Gemeenschappelijke Markt en de Kernenergie.

Nadat de vijf ministers op de conferentie van Venetië van 29 mei 1956 het rapport-Spaak in beginsel hadden aanvaard, duurde nog tot maart 1957 de conferentie van Val Duchesse, waar alle details werden uitgewerkt en waarvoor nog tal van onderhandelingen moesten worden gevoerd. Op 25 maart 1957 werden te Rome getekend het Verdrag tot instelling van de Europese Economische Gemeenschap, welke dus de totstand-koming van een Gemeenschappelijke Europese Markt beoogt, en het Verdrag tot instelling van de Europese Gemeenschap voor de Atoomenergie, welke het onderzoek en de spreiding van kennis omtrent de Atoomenergie, controle op het gebruik van kernmateriaal ten doel heeft en de eigendom van de splijtstoffen uitoefent.

Het succes van de Europese Economische Gemeenschap vooral kan beslissend zijn voor de Eenwording van Europa. Het beoogt toch een geweldige onderneming als de *slechting van de tolmuren*, doch dit vereist een politiek-economische operatie, die niet dan met de uiterste voorzichtigheid kan worden uitgevoerd en waarvoor men dan ook een stelsel van overgangsfasen heeft ontworpen, die tezamen ongeveer vijftien jaren duren.

Wij menen niet te overdrijven, als wij het streven naar de Politieke Integratie van Europa het grootste en belangrijkste evenement van onze tijd achten. Wij kunnen ons indenken, dat de overwegend economische inhoud van verdragen als die van Kolen en Staal, van Euromarkt en van Euratom voor niet-deskun-

digen vrijwel onverteerbare kost is. Wij nemen gaarne aan, dat de ingewikkelde juridische regelingen betreffende de supranationale instellingen slechts weinigen geestdrift kunnen inboezemen. Doch wij zijn tevens van oordeel, dat achter deze droge en nuchtere materie een gedachte ligt, waarvoor men warm kan lopen. In het bijzonder de humanist behoort zich op de hoogte te stellen, wat er op dit gebied in Europa gebeurt.

Want het is een zaak van geweldig wijde betekenis, dat de Oude Wereld der Westerse Beschaving tot het besef komt, dat zij een *Eenheid in Verscheidenheid* is; dat zij, na eeuwen lang haar Eenheid – die toch op allerlei gebieden duidelijk tot uiting kwam – te hebben verhuuld achter het aspect van haar politieke, taalkundige en economische Verscheidenheid, thans de Eenheid een kans gaat geven.

Is eenmaal de Politieke Eenheid van Europa tot stand gekomen, dan kan Europa het zich weer veroorloven, de nadruk op zijn Verscheidenheid te leggen. Want de integratie van de Europese staten in één federaal verband, zal nooit mogen leiden naar de nivellering van dit gebied tot een eenvormige massa. Alle verschillen in ras, taal, cultuur, godsdienst, maatschappij-vormen, zeden, dagelijkse gebruiken, rechtstelsels en alles, waarin volkeren maar kunnen verschillen, mogen misschien wel eens lastig zijn, maar in wezen vormen zij juist de grote rijkdom van Europa. Hoe groter en hoe veelvuldiger de onderlinge verschillen tussen de delen van Europa zijn, hoe meer mogelijkheden aan dit Europa ter keuze staan. Wie zich thans inspannen om Europa's eenheid te bereiken, zullen zich nadien hebben in te zetten om binnen de Eenheid de Verscheidenheid van Europa te behoeden.

Wil Europa iets blijven betekenen in de wereld – en dan bedoelen wij: wil Europa in staat zijn om zijn grote en zijn beste capaciteiten in dienst van de wereld te stellen, onder meer zijn invloed ten goede aan te wenden voor de onderontwikkelde gebieden – dan zal het *eerst* orde op zijn eigen zaken hebben te stellen en zijn eigen samenleving de politieke vorm hebben te geven, die het al vier eeuwen geleden behoefde.

En bovenal zal het nodig zijn, dat men zich bezint op wat dit Europa eigenlijk is, op wat Europees denken is, wat Europese geest is. Hieraan zal de humanist deel hebben te nemen, omdat de *idee van Europa* ook een humanistische gedachte is en omdat aan de verwerkelijking van die idee het humanisme zijn onontbeerlijke medewerking dient te verlenen.

MR. F. DOELEMAN.

Gesprek in Amsterdam over de verzuiling

Op 25 september hield de federatieve gemeenschap Amsterdam een openbare gespreksavond over het onderwerp „Verzuiling”.

De aanwezigen, onder wie een belangrijk aantal niet-leden, volgde met grote aandacht het gesprek, dat gevoerd werd door een „forum”, waarin zitting hadden prof. dr. J. P. Kruyt (vrijz. chr.), dr. E. Brongersma (katholiek), dr. J. P. van Praag (humanist) en prof. dr. G. Brillenburg Wurth (gereformeerd).

Als gespreksleider trad op prof. mr. I. Kisch, die in zijn inleiding tot het gesprek opmerkte, dat de „hoogste onpartijdigheid bij hem in goede handen was, in verband met zijn totale onwetendheid van het onderwerp”.

Prof. Kruyt gaf als eerste zijn visie en zei, dat Nederland het probleem der verzuiling op zijn eigen perfectionistische wijze had opgelost, de verzuiling is tot op alle mogelijke

gebieden doorgevoerd. Prof. Kruyt meende dan ook te moeten spreken van „verzuildeheid”; dit is een situatie, verzuiling is het proces, waarop alle groepen, die er mee te maken hebben zich moeten bezinnen.

Waar het moet dienen de activiteiten in eigen godsdienstige of levensbeschouwelijke kring gevonden te worden, waar het kan moet men gemeenschappelijke activiteiten vinden. Ook op het gebied van het onderwijs is niet altijd verzuiling nodig. Waarom bv. een rooms-katholieke ambachtsschool?

Hieruit trekt prof. Kisch de conclusie, dat gesproken kan worden van een „gezonde” verzuiling en een „ongezonde” verzuiling.

Dr. Brongersma waarschuwde tegen een te grote rechtlijnigheid op organisatiegebied. Waar „verzuiling” de beschutting beoogt van de eigen overtuiging begint deze ongezond te wor-

den, aldus spreker. Verzuiling op het gebied van onderwijs en persoonlijke vorming is echter wel gezond.

Dr. van Praag keurde het niet af, wanneer er bepaalde levensbeschouwelijke organisaties bestaan, gevaarlijk wordt het pas, wanneer deze op bepaalde gebieden teveel activiteiten gaan ontwikkelen, die evengoed gemeenschappelijk kunnen gebeuren.

Sprekende over de persoonlijke vorming gaf hij als zijn mening, dat in dat geval het gemeenschappelijke draagvlak groter moet worden en daardoor minder verzuild. Bij samenwerking op bepaald gebied moeten alle zuilen gezamenlijk het dak dragen.

Deze eerste drie sprekers aanvaardden dus allen de verzuiling op bepaald gebied als een noodzakelijk iets, al zagen allen ook zeker de gevaren.

Tegen verzuiling verklaarde zich prof. Brillenburg Wurth. Ieder christen moest volgens deze spreker elk isolément afwijzen. Verzuiling

(Vervolg op pag. 5)

Humanitas in congres

Humanitas, de vereniging voor maatschappelijk werk op humanistische grondslag heeft op 26 en 27 oktober j.l. in Utrecht haar tweejaarlijks congres gehouden.

Het was een belangrijk en een goed congres. Belangrijk, omdat twee punten van de agenda handelden over problemen die binnen de vereniging grote belangstelling hadden, goed, omdat omtrent deze zaken uiteindelijk zoveel overeenstemming bleek te bestaan, dat we de toekomst van Humanitas met vertrouwen tegemoet mogen zien.

Een van de hoofdpunten van de agenda handelde over de organisatie van Humanitas. Het maatschappelijk werk is volop in ontwikkeling, niet alleen in de grote steden, doch in niet mindere mate ten plattelande. Dat feit op zichzelf stelt aan de organisatie van een vereniging, die zich op dit terrein beweegt, hoge eisen. Daar komt bij, dat Humanitas zich niet beweegt op een onderdeel van het brede terrein van maatschappelijk werk, doch de enige vereniging is in ons land waar alle maatschappelijk-werk-activiteiten samen komen. Ook dit waardevolle unicum vraagt een bijzondere organisatie.

Terecht merkte de voorzitter in zijn openingswoord op, dat de organisatievoorstellen niet de bedoeling hadden de structuur van de vereni-

ging aan te tasten, doch om het apparaat aan te passen aan de eisen van het moderne maatschappelijke werk. Over de tot dusver bereikte resultaten mag men overigens tevreden zijn. Het ledental vertoont een regelmatige stijging en heeft thans bijna de 12000 bereikt. Daar komen nog bij ettelijke duizenden gezinnen, aangesloten bij de plaatselijke gezinsverzorging. De vereniging heeft bijna 200 bezoldigde krachten in haar dienst, gezinsverzorgsters inbegrepen. Het totale jaarbudget belooft omstreeks 1 miljoen gulden.

En tweede belangrijk agendapunt ging over de grondslag van de vereniging. Aan het gesprek op het congres hierover waren maanden van voorbereiding in de afdelingen voorafgegaan. Aan de hand van een zestal stellingen, die uit deze besprekingen naar voren waren gekomen, heeft een forum enkele uren met het congres van gedachten gewisseld. Alhoewel het onjuist zou zijn om te zeggen, dat hiermee alle vragen tot tevredenheid van ieder Humanitaslid zijn behandeld, mag worden geconstateerd, dat het overgrote deel van het congres met het bestuur van Humanitas van mening is, dat een vereniging voor maatschappelijk werk slechts kan gedijen op een grondslag, die uitdrukking

LANDDAG SOCRATES:

8 december

De landdag over „Kunst, kritiek, moraal,” die uitgesteld moest worden, zal thans gehouden worden op zondag 8 december te Amersfoort. Spreker is prof. dr. G. Stuiveling, voorzitter prof. dr. L. G. van der Wal.

geeft aan een gezamenlijk gedragen mens- en wereldbeschouwing, en dat deze grondslag voor Humanitas een humanistische mag worden genoemd.

Het lijkt overbodig te zeggen, dat deze mening in de kringen van het Humanistisch Verbond met vreugde wordt beluisterd. Niet alleen vanwege de relatie, die tussen deze twee zelfstandige humanistische organisaties groeiende is, maar in niet mindere mate vanwege de betekenis die een vereniging als Humanitas kan krijgen in de internationale humanistische beweging.

Het congres van Humanitas was goed. Het getuigde van visie op het maatschappelijk werk en op het nationale en internationale humanisme.

P. A. POLS

De eeuw van Azië

OPKOMST, ontwikkeling en overwinning van het modern-Aziatisch nationalisme door Jan M. Romein tezamen met Jan Erik Romein, Leiden (E. J. Brill) 1956, vormt tezamen met het eerder verschenen *Aera van Europa* de uitwerking van een reeks colleges door prof. Romein in 1951-'52 gegeven aan de Gadjah Mada Universiteit in Indonesië. Dit is bij mijn weten het enige werk in de Nederlandse taal dat een totaal-overzicht geeft van deze uiterst belangrijke periode in de Aziatische geschiedenis, tevens beslissend voor de wereldgeschiedenis. Romein heeft zich volledig in deze dynamische wereld ingeleefd. Zijn politieke en historische stellingname heeft hem in het Westen in een uitzonderingspositie geplaatst. Een uitzonderingspositie die hem heeft losgemaakt van een historisch gegroeid Europees vooroordeel en hem in staat stelt oprecht met het Aziatische nationalisme te sympathiseren. Maar juist doordat hij nog voldoende de distantie heeft tot het Aziatische gebeuren

zelf, heeft hij het voorrecht dit te kunnen overzien, te kunnen samenvatten in een grootse synthese, middelaar te kunnen zijn tussen de wereld van het Westen en de nieuwe wereld van Azië en Afrika.

Een humanistische levens- en wereldbeschouwing is alleen integraal wanneer ze ook het politieke gebeuren kan begrijpen en verantwoordt, en boven de historische begrenzing van de eigen cultuurtraditie kan uitkomen tot een mondiaal perspectief. Juist voor deze humanistische beschouwing is het van fundamenteel belang de zuiver menselijke wijze te leren kennen waarmee de Afrikaans-Aziatische mens van nu de wereldgeschiedenis benadert en bewust van de menselijke mogelijkheden en middelen deze menselijke geschiedenis probeert te veranderen in de richting van menswaardiger verhoudingen. Het besef van de massale afmetingen en de intense dynamiek van deze menselijke worsteling kan voor hen die nog gevangen zijn in de begrenzing van lokale controversen verruimend en bevrijdend werken.

HET boek van Romein geeft ons gelegenheid tot zulk een spiegeling aan wereldverhoudingen. De schrijver is er uitstekend in geslaagd ons een levend beeld te schetsen van de vele dramatische momenten uit een halve eeuw Aziatische geschiedenis. Men moet daarnaast ook de sprekende illustraties raadplegen in het door hem tezamen met Wertheim en Van Randwijk verzorgde plaatwerk *Asia bergolak*, waarvan ook een Engelse serie *World on the move* verschenen is en een Nederlandse versie in voorbereiding is. Verwachtingen en teleurstellingen, stuwende en obstakels, vervulling en frustratie, mogelijkheden en beperkingen worden beschreven en afgewogen. De innige samenhang van het politieke gebeuren in Azië met die in de rest van de wereld wordt voortdurend aangetoond, en daarmee geaccentueerd.

Men hoeft het niet in alle opzichten met de opvattingen van de schrijver eens te zijn

om in de ban te geraken van zijn betoog. Bij een zo omvangrijke materie moet de nadruk liggen op de evenwichtige synthese. Het is niet moeilijk om in detailpunten tekortkomingen aan te wijzen. De combinatie van voorwaarden om een boek als dit te schrijven is zo omvangrijk dat het begrijpelijk is dat ondanks de schreeuwende behoefte aan een werk als dit zoiets niet eerder is verschenen. Het is daarom hoogstens als aanvulling bedoeld wanneer ik constateer dat ik in de uitgebreide bibliografie enkele m.i. belangrijke werken over China en India mis. Indische historici, zoals R. C. Majumdar, H. C. Raychaudhuri en K. Datta, hebben een *Advanced history of India* uitgegeven, en zijn bezig aan een veeldelig standaardwerk *Cultural History of the Indian people*. In de United Nations Series is verschenen *China*, edited by H. F. MacNair, een onmisbare gids voor de studie van China. Verder mis ik over China o.m. de werken van W. Eberhard, K. A. Wittfogel, E. Erkes, R. C. North, H. Isaacs, M. Granet, H. F. MacNair, en het uitstekende boek van C. P. Fitzgerald, *China; a short cultural history*. René Grousset heeft vele onovertroffen studies gewijd aan China, India en Centraal-Azië. Van P. Fisière is verschenen, *Le reveil de l'Extrême Orient, guerres et révolutions 1834-1954*.

Moge dit boek van Romein een uitgebreide lezerskring vinden en velen vertrouwd maken met de geschiedenis van Azië die onverbreekbaar is verbonden aan die van de wereld.

K. S. L.

(Vervolg van pagina 4)

leidde tot isolement. Waar het er echter om gaat de geestelijke eigenheid van bepaalde groepen te handhaven, is dit isolement een zegen.

Prof. Kisch vatte het besprokene aldus samen:

Van verzuiling mag geen sprake zijn, tenzij deze een krachtig bewijsrecht heeft gekregen en op duidelijke wijze is aangetoond dat een bepaalde levensbeschouwing niet op passende wijze kan worden gediend wanneer men gemeenschappelijk activiteiten ontwikkelt. Van alle kanten is een waarschuwing geuit tegen oververzuiling; verzuiling alleen om de „eigen” mensen bij elkaar te houden, is af te keuren.

Wat de mensen op levensbeschouwelijk gebied ook mag scheiden, wanneer men respect heeft voor de overtuiging van de ander, kan men op zeer veel gebieden toch samenwerken.

Lezingen voor de Vara

Zondag 10 november: mej. M. Dijkstra over: „Vorm en inhoud”.

Zondag 17 november: dr. J. C. Brandt Corstius over: „Vandaag over vier dagen”.

Zondag 24 november: prof. dr. M. G. J. Minnaert over: „Mens en kosmos gezien door een humanist”.

Verstaan wij elkander?

In Mens en Wereld van 7 september heb ik het een en ander medegedeeld over goede ervaringen opgedaan in een gesprek van bijna een week tussen rooms-katholieken, protestanten en humanisten. In het nummer van 5 oktober toont Van Straten ons de keerzijde van deze medaille.

Er zijn er onder ons, die de vraag gesteld hebben of deze keerzijde er nú wel bij hoorde. Ik kan dat begrijpen. Toch zou ik zelf deze vraag met ja beantwoorden.

Ten eerste, omdat het grootste deel van deze keerzijde een stuk werkelijkheid blootlegt. Wie dat vermoedt – ik heb onder ernstige gespreksvoerders zulke mensen niet ontmoet – brengt de zaak, waarom het gaat: betere verstandhouding en waar mogelijk samenwerking, geen stap verder.

Ten tweede, Van Straten heeft uitgesproken, wat velen denken. Laat dat dan maar gezegd worden ook.

Toch moet ik bij mijn ja een voorbehoud maken. Dit betreft niet de bloemlezing van feiten, die ons werd aangeboden, maar de slotsom in de op een na laatste alinea. Daar las ik: „Maar elkander werkelijk begrijpen houdt mijns inziens altijd in het tenminste gedeeltelijk relativeren van eigen levensovertuiging. Voor de humanist is dat niet moeilijk, omdat hij weet altijd op weg te zijn naar waarheid, met de zekerheid in zijn hart, dat „de” waarheid onkenbaar is. Is dit de rechtzinnige rooms-katholiek en de dogmatische protestantse christen mogelijk, willen en kunnen zij andersdenkenden verstaan? Ik meen te moeten zeggen: „Neen” ... een werkelijk gesprek met hen over „een samenleving, waarin de scheidsmuren geslecht zijn en waarvan de geestelijke vrijheid de onaanastbare grondslag is geworden” (Prins) lijkt vrijwel ondenkbaar”. In deze regels verklaart de schrijver kort en goed het willen en kunnen verstaan van andersdenkenden voor bovengenoemde groepen voor onmogelijk en verderop, iets voorzichtiger, werkelijke gesprekken voor vrijwel ondenkbaar.

Dit is in strijd met de feiten. Zulke gesprekken werden gevoerd. De Barchemse zijn heus niet de enige. Zelf wees Van Straten al terloops op het (meervoudig) contact in de Nederlandse gesprekscentra. Ik voeg hieraan toe de in verschillende steden gehouden openbare gesprekken. Dat deze een belangrijke bijdrage leveren tot een juiste begrip van hoe „de anderen” denken, is, althans in Den Haag, duidelijk gebleken. Dan zijn daar de pogingen in de door Pater Jelsma geïnspireerde groep Plein 1900 en zoveel, dit jaar resulterende in de ontmoeting op de Drakenburg (zie het verslag in Het Parool van 30 september).

Zijn het geen rechtzinnigen, die aan deze en dergelijke gesprekken deelnemen? Dit kan alleen volgehouden worden door wie bij definitie vaststelt: rechtzinnig is alleen wie zich niet met dit soort contact inlaat.

Is het juist, dat deze mensen andersdenken niet willen en niet kunnen verstaan?

Wat het willen betreft zeg ik: integendeel, wat bij deze ontmoetingen het meeste indruk op mij maakt is de eerlijke wil elkander te begrijpen. Met het kunnen is het anders gesteld. Inderdaad elkander werkelijk verstaan is niet eenvoudig. Dit geldt heus niet alleen voor protestanten en katholieken maar ook voor ons humanisten. Het kost mij althans grote inspanning om mij in de geestelijke gesteldheid van hen, wier levensovertuiging ver van de mijne af ligt, zó te verplaatsen, dat ik die van binnen uit kan zien, in stee van haar te beoordelen van buitenaf en ik kan niet aannemen, dat het mijn mede-humanisten zoveel gemakkelijker vallen

zou. Maar dit is geen reden om deze pogingen te staken. Het opgeven, daarvoor is nooit een geldige reden te vinden, ook niet als door een of andere gebeurtenis voor de zoveelste keer duidelijk wordt, hoe ver de werkelijkheid, nu en hier, verwijderd is van de toestand, die wij tot werkelijkheid willen maken.

Dit voert mij tot de kern van mijn betoog. De levensbeschouwelijke verdeeldheid heeft in ons land, ondanks het dagende besef, dat het zo niet mag en niet kan, hoogst betreurenswaardige vormen aangenomen. Daarover zijn wij humanisten en met ons gelukkig vele anderen het eens. De vraag is echter hoe die bestreden moet worden. Een van de meest bedenkelijke symptomen daarvan is de karikaturale voorstelling omtrent andersdenkenden, die zeer velen gemaks- en ook veiligheidshalve in zich om-dragen. Dit soort voorstellingen, die sommigen onontbeerlijk schijnen te achten om hun zaak te verdedigen, sticht onnoemelijk veel kwaad. Ik waag zelfs te stellen, dat niemand, ook niet van degenen, die zich van dit kwaad bewust zijn, volkomen onvatbaar is voor de funeste invloed, die daarvan uitgaat.

Twee mogelijkheden zie ik om die tegen te gaan: het gesprek, waarin het niet gaat om gelijk hebben of krijgen, maar om wederzijds begrip en waardering en het samenwerken ten behoeve van de medemens in nood, anders gezegd het gemeenschappelijk beleven van de menselijke solidariteit.

Over het laatste zwijg ik nu, het is niet aan de orde, al moet opgemerkt worden, dat het gesprek zich eerst in zijn volle waarde toont door het uitzicht, dat het opent op zulke gemeenschappelijke arbeid. Het open en eerlijk met elkander spreken kan en moet diepgewortelde misverstanden uit de weg ruimen, het leidt tot

wederzijds respect voor elkaars ernstige overtuiging en doet de bereidheid tot samengaan groeien. Ik weet het wel, het is nog maar een kleine, ofschoon reeds groeiende groep mensen met wie resultaten worden bereikt. Maar sinds wanneer beslist het aantal, dat begint, over de mogelijkheden van slagen? Zelfs de uiteraard ook voorkomende mislukkingen dragen bij tot het bereiken van het doel. Wat ik dan van dit streven verwacht?

Wie eenmaal ondervonden heeft, dat werkelijk contact-op-voet-van-gelijkheid met mensen, die de wereld en het leven totaal anders zien, langs deze weg inderdaad tot stand komt, wordt het onmogelijk weer terug te vallen in de cliché be- en veroordeling van vroeger. Het is zo gemakkelijk om vanaf de spreekstoel of de kathedraal, van achter de schrijftafel op een veilige afstand van je veronderstelde tegenstander je banvloek de wereld in te sturen. Anders is het als je oog in oog met hem naar hem luistert, als de ernst en de eerlijkheid doorklinkt in al wat hij zegt. Dan ontdek je in hem de medemens, die op zijn wijze een weg door het leven tracht te gaan, een weg, die hem past. Zij, die dit ervaren hebben, worden dan ieder in eigen kring, degenen, die de ontdekte verstandhoudingsmogelijkheden stellen tegenover de voortwoekerende verdeeldheid en het veiligheid belovende isolement. Zeg ik te veel, als ik de mening uitspreek, dat humanisten, hen, die iets in deze richting doen, behoren te steunen, zoveel dit in hun vermogen ligt, dat twijfel uiten aan de mogelijkheid van slagen, (ongewilde) hulp betekent voor degenen, die de bestaande toestand hopen te kunnen handhaven, hun posities hopen te versterken?

Ten slotte nog dit. Een vervolgentoetsing in de week van 28 juli tot 2 augustus 1958 wordt voorbereid. Tekortkomingen van de vorige bijeenkomsten hopen wij te kunnen vermijden. Wie zich voor dit werk interesseert kan zich om inlichtingen wenden tot de heer en mevrouw Treurniet (Erasmusweg 137) of tot ondergetekende (Kiplaan 23) beiden te Den Haag.

D. H. PRINS.

Stichting Steunfonds vraagt hulp voor Praktisch Humanisme

De onlangs tot stand gekomen Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme heeft een beroep gedaan op een aantal landgenoten van wie wordt aangenomen dat zij met de doelstellingen van het Humanistisch Verbond sympathiseren om een financiële bijdrage in de kosten van de velerlei vormen van praktisch humanisme.

Wij ontleenen aan de circulaire waarmee deze actie wordt ingeluid:

Het Humanistisch Verbond is de laatste jaren vaak over de tong gegaan; voor velen is het een levend begrip geworden. De in brede kring toegenomen belangstelling vloeide voor een belangrijk gedeelte voort uit de enorme en vruchtdragende activiteit, die dank zij veler inspanning kon worden ontwikkeld. Daarnaast kwam het Verbond in de schijnwerper te staan als gevolg van reacties in bepaalde confessionele kringen, waar sterke weerstanden bleken te zijn opgewekt.

Toch bestaat dit Verbond nog pas elf jaar en is in overeenstemming daarmee het ledental van ongeveer twaalfduizend nog betrekkelijk gering. In de strijd voor de geestelijke verzorging in ziekenhuizen, sanatoria, arbeiderskampen, gevangenis e.d. stuit het Verbond soms op hevige weerstanden.

Deze weerstanden lijken soms te zijn ingegeven door de vrees, dat de kwaliteit van het verrichte werk niet moet worden onderschat.

Dit werk wordt inderdaad niet slecht gedaan; enige honderden geestelijke raadslieden en an-

dere functionarissen stellen dagelijks hun energie en hun krachten aan het Verbond ter beschikking. Verscheidene publikaties zijn erop gericht deze activiteiten te ondersteunen.

Toch is dit alles onvoldoende. De mens is geen proefkonijn en hij, die om welke reden ook in geestelijke nood verkeert, behoeft de meest deskundige aandacht en behandeling. Om aan deze eis ten volle tegemoet te komen zou echter het kader van praktische werkers moeten worden uitgebreid en zouden ook wegen gevonden moeten worden om het bezinningsmateriaal op ruimer schaal en afgestemd op de voor de verschillende categorieën bestaande behoeften ter beschikking te stellen. De eis van deskundigheid vergt tevens meer aandacht voor de opleiding van hen, die in de ruimste zin bij het werk van de geestelijke verzorging betrokken zijn.

In de circulaire wordt verder uiteengezet dat het Verbond helaas nog niet beschikt over de middelen om aan de zo noodzakelijke consolidatie en uitbreiding van deze geestelijke verzorging voldoende recht te kunnen doen en dat het steunfonds wil trachten in deze behoefte te voorzien. Het lijkt ons niet ondienstig ook de lezers van M. en W. met het adres van het secretariaat, Burchtlaan 15, Wasse-naar, en het gironummer, nr. 14632 ten name van de Hollandse Bankunie, Den Haag (bij stortingen vermelden: t.g. Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme) bekend te maken.

IN EN OM

het Humanistisch Verbond

MEDEDELINGEN VOOR DE LEDEN

No. 6

Ze moesten !

De woorden „ze moesten . . .” vormen het begin van een veel gebruikte formule. Als de bestedingsbeperking aan de orde is, hoort men al gauw: „ze moesten eens . . .” en dan volgt een of ander goed advies voor de regering. Als de dienstregeling van trein, bus of tram niet bevalt is het alweer: „Ze moesten . . .” Als de atoombom ter sprake komt: „Ze moesten . . .” Wie die „ze” zijn, is niet altijd duidelijk, soms de regering, soms de autoriteiten in het algemeen, en soms ook zo maar „ze”. Maar in ieder geval is het nooit de spreker zelf, altijd de „anderen”. Daarmee geeft ieder op zijn tijd uiting aan een blijkbaar heel moeilijk te overwinnen stukje onvolwassenheid. Zo in de geest van het boordeknoopje „dat niet wil”. Maar toch weten we dat in een bepaalde situatie heel goed, dat alleen door ieders eigen toedoen nieuwe praktische mogelijkheden worden geschapen. Dat is de constructieve, de volwassen aanpak.

Er zijn 1.7 miljoen buitenkerkelijken; laten we aannemen dat de helft daarvan meerderjarig is: dus 850.000. Stel verder dat b.v. 350.000 daarvan niets van het humanisme willen weten. Blijven over 500.000. Men gaat er dan nog vaak van uit dat niet meer dan 10 % van de mensen in het algemeen zover komen dat ze zich moeite en offers getroosten voor geestelijke doeleinden. Of die veronderstelling juist is, kan buiten beschouwing blijven; in elk geval is 10% van 500.000 uiteraard 50.000. M.a.w. vijftigduizend mensen zouden zeker lid van het H.V. kunnen zijn. U mag ook anders rekenen. Misschien komt u dan tot zeventigduizend, of dertigduizend. Dat laatste aantal is nog bijna driemaal zoveel als het ledental van het H.V. werkelijk bedraagt. Er is dus nog genoeg te doen. Als dat in onze kring aan de orde komt, hoort men al gauw zeggen: „Ze moesten . . .”

Maar er is maar één manier waarop het „moet”. Dat is dat de leden zelf de uitbreiding van het H.V. ter hand ne-

men. Dat kan het hoofdbestuur niet doen, noch het gemeenschapsbestuur — die kunnen de algemene mogelijkheid scheppen — maar het aanklappen en overtuigen van aspirantleden, dat is een zaak van enkelingen, van ieder lid afzonderlijk. Als zij het niet doen, gebeurt het niet. Natuurlijk, er zijn de huisbezoekers (als ze er zijn!) Maar de huisbezoekers dat zijn leden. En alle leden kunnen voor een bepaald persoon, een kennis, een collega, een vriend, een familielid, huisbezoeker zijn! Huisbezoeker, of in elk geval de man die ze thuis of elders overtuigt van de noodzaak van het H.V.-lidmaatschap.

Niet door ze hinderlijk te achtervolgen of door ze het humanisme aan te praten, maar door ze eens een keer te laten zien dat ze niet afzijdig mogen blijven als ze eigenlijk humanist zijn.

Kunnen ze dan niet evengoed humanist zijn zonder lid te worden? Zeker wel! Al is het niet ondenkbaar dat hun humanisme door contact met anderen verdiept en verrijkt wordt. Maar belangrijk is dat niet alle taken van het humanisme door ieder afzonderlijk kunnen worden aangepakt. Alleen gezamenlijk kunnen we iets doen voor een juiste vormgeving van de verhouding tussen christenen en niet-christenen in de staat; b.v. op het gebied van echtscheiding, crematie, zondagsrust, openbaar onderwijs, en werk onder arbeiders, militairen en gevangenen. Alleen gezamenlijk kunnen we in de samenleving een tegenkracht vormen tegen vervlakking, kleurloosheid en onbevredigende sleur; door middel van woord en geschrift, radio en bezinningsbijeenkomst, groepsgesprek en kampenwerk. Alleen gezamenlijk kunnen we de medemens in zorgen en moeilijkheden terzijde staan door raadslieden, huisbezoekers of ziekenbezoekers, bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden en andere organen.

Maar men — het aspirant lid — houdt niet van hokjes of etikettes! Wij ook niet. Doch het is nog geen hokjespolitiek als

men ook uitkomt voor zijn levensovertuiging, ook door zich bij gelijkgezinden aan te sluiten. Anders zou men de kleurloosheid als hoogste ideaal moeten stellen. De verzuiling begint pas als men het gehele maatschappelijke leven op grondslag van de levensovertuiging gaat opdelen. Dat willen wij beslist niet. Onze aaneensluiting is geen afsluiting. We zoeken wat verbindt. En we kunnen dit te beter doen, omdat men weet, wat men aan ons heeft. Tegelijk is ons humanisme zo ruim, dat iedere buitenkerkelijke humanist er een plaats in vinden kan. Het argument van de „hokjesgeest” is een vooroordeel of een misvatting. Men zou trouwens vreemd opkijken als het H.V. zijn belangrijke werk niet langer deed.

Want dat werk is belangrijk! Men kan zich moeilijk indenken hoeveel het Verbond betekent in het leven van tallozen, die er steun, vertrouwen en bezieling aan ontnemen. Maar even belangrijk is de stimulerende werking op andere groepen en instellingen: kerken, partijen, belangenorganisaties, regeringsinstanties. Heel vaak wordt het inzicht van de humanisten gevraagd en gegeven. Ze hebben niet alleen een eigen gezicht gekregen, maar men kan ze ook vinden en betrekken in de meningsvorming. Men verwacht dat ze hun partij spelen. En dat doen ze ook op het gebied van opvoeding en onderwijs, sociaal leven en menselijke problemen. Ook internationaal. Het atoombomprobleem kon deze zomer in Londen, met mannen als H. J. Muller, de grote deskundige op dit terrein in ons midden, met gezag en constructief worden aangepakt. Daar zal men nog meer van horen.

Maar daarvoor is het een levensnoodzaak dat de humanistische beweging in toenemende mate namens alle buitenkerkelijken spreken kan. Werkelijk een levensnoodzaak, dat wordt in eigen kring te weinig beseft. Trouwens, zonder meer mensen en middelen dreigen we onze taken te bezwijken. Ook dat is geen loos woord! Daarom wordt van ieder lid verwacht dat hij daadwerkelijk meewerkt om de voortzetting van onze gezamenlijke arbeid mogelijk te maken. Dat wil zeggen, dat hij het humanisme, ook als georganiseerde beweging, meedraagt en mee uitdraagt.

Het is de moeite waard!

J. v. P.

Een jubileum

Op 1 september herdacht Mej. Wolf op het Centraal Bureau het feit, dat ze 10 jaar in dienst van het Verbond was. Voor haar nauwgezette plichtsbetrachting gedurende die tijd werd ze door het Hoofdbestuur met een cadeautje gehuldigd, terwijl ook haar collega's er de nodige aandacht aan besteedden. Namens „In en Om”, nog vele jaren!

Kort verslag Topkaderconferentie

Deze keer werd de gebruikelijke halfjaarlijkse TKC in het Erasmushuis gehouden, teneinde de deelnemende gewestbestuurders in de gelegenheid te stellen, deze aanwinst eens aandachtig te bekijken. Dit vormde echter slechts een bescheiden onderdeel van het program, dat op 28 en 29 september werd behandeld. In het centrum van de aandacht stond de ledenwerving, waarbij het hoofdbestuur voorstelde hieraan in het komende seizoen meer dan gewone moeite te besteden. In zijn inleiding wees voorzitter van Praag erop, dat er geen sprake voor enig pessimisme behoeft te bestaan, omdat bij het invoeren van de nieuwe contributie rekening was gehouden met enige achteruitgang. Deze achteruitgang is echter veel minder dan verwacht werd.

Toch moet er een ernstige poging gedaan worden, om het ledental op te voeren. De enorme betekenis die het humanisme heeft gekregen, niet alleen in Nederland maar ook internationaal geeft het Verbond recht op de steun van een veel groter aantal buitenkerkelijken. Het is deze groep, die zegt er helemaal achter te staan, tot wie wij ons in de eerste plaats hebben te wenden.

Na de toespraak van de voorzitter heeft een forum getracht een voorlopig antwoord te geven op een vijftal vragen, die aan de deelnemers van de conferentie reeds eerder waren voorgelegd. In secties werd hierover gediscussieerd, waarbij de gewestbestuurders tot de overtuiging kwamen, dat in de gemeenschappen veel meer activiteit zou kunnen worden ontplooid, indien naast de besturen enkele leden zich met de propaganda zouden bezighouden. Om hiertoe de leden aan te moedigen, zal een aantal hunner op enige weekind-bijeenkomsten in november op „De Ark” worden uitgenodigd, om in gezamenlijk overleg met leden van het hoofdbestuur een actie te beramen.

Men was verder van mening, dat naast de bestaande brochures een extra-nummer van „Mens en Wereld” goede diensten zou kunnen verrichten, zodat gepoogd zal worden een dergelijke uitgave te verzorgen.

Nogmaals werd de nadruk gelegd op de noodzaak, dat de gemeenschappen een bindend element behoren te zijn, opdat men er zich ook zal thuis voelen. Dit stelt aan de activiteit en fantasie van de gemeenschapsbestuurders hoge eisen, waarbij ze echter voortdurend kunnen teruggrijpen op de schat van gegevens, die in de verschillende rapporten zijn neergelegd.

Op de gewestelijke vergaderingen, die inmiddels hebben plaatsgevonden, zal met de bestuurders der gemeenschappen worden besproken, op welke wijze de actie voor meer leden zal worden gevoerd. Nagegaan zal vooral worden, hoe een actieve groep van werkers kan worden gevormd.

Nieuwe uitgaven

Voor ouders, maar niet alleen voor hen is belangrijk het boekje „Onze Kinderen tussen Humanisme en Christendom” van de hand van ons oud-hoofdbestuurder, Mevr. A. J. Groenman-Deinum. Een pracht gelegenheid om hierover eens een paar gespreksavonden te houden.

Verschenen is ook het boekje „Humanisme en Rede”, dat na een inleiding van Dr. van Praag een vijftal opstellen bevat van Prof. ten Have, Dr. Daan, Prof. Libbe van der Wal, H. J. Blackham en Dr. Bongers. Naast de vroegere uitgave van „Humanisme en Religie” vormt dit werkje een onontbeerlijke handleiding voor wie zich in de vele aspecten van het humanisme wil verdiepen.

Het tweede congres van de „International Humanist and Ethical Union” te Londen

Vrijdagmiddag, 26 juli 1957 werden alle deelnemers aan dit congres, t.w. 348 personen uit 21 landen, door dr. J. P. van Praag, als voorzitter van de I.H.E.U., en door de heer Morris Ginsberg, als voorzitter van de British Ethical Union —, welkom geheten.

De Nederlandse delegatie bestond uit 12 gedelegeerden, t.w. de dames mevrouw H. A. Polak-Schwarz en mevrouw A. C. Terpstra-Heinrich — en uit de heren J. Bijleveld, prof. T. T. ten Have, W. C. Koppenberg, B. J. Max, P. A. Pols, dr. J. P. van Praag, dr. B. W. Schaper, prof. dr. G. Stuiveling, prof. dr. L. G. van der Wal en J. van den Ban. Verder waren er nog 21 Nederlandse deelnemers aan het congres, waaronder mr. dr. J. In 't Veld.

Onder de buitenlandse deelnemers waren o.a. prof. L. de Coninck uit België, prof. M. L. Lieber uit Frankrijk, prof. R. Genschel uit Duitsland, prof. Yukari Segawa uit Japan, mrs. Margaret Knight en mr. J. Reeves uit Engeland en mr. Sidney H. Scheuer uit de Ver. Staten.

Des avonds hield Lord Boyd Orr, F.R.S. een belangwekkende rede over „Mankind Now”. De voorzitter, Julian Huxley, F.R.S. leidde hem in.

Zaterdag werden de deelnemers door het lid van het Lagerhuis J. Reeves, M. P. in het Lagerhuis ontvangen. Aan het diner werd gesproken door prof. G. Stuiveling,

mrs. Margaret Knight en Sidney H. Scheuer.

Prof. Ten Have uit Amsterdam hield op zondagmorgen een zeer interessante lezing over „Het Humanisme in onze tijd”, die door zeer velen werd gevolgd.

Het hoogtepunt was wel de openbare bijeenkomst op dinsdagavond, waar voor een stampvolle zaal gesproken werd door dr. J. P. van Praag, J. Bronowsky, directeur van de National Coal Board, John Strachey, P.C., M.P., lid van het Lagerhuis en oud-minister en door de geneticus en nobelprijswinnaar H. J. Muller, welke laatste een beklemmende rede hield over de positie der mensheid door de huidige stand der wetenschap met betrekking tot het atoomonderzoek.

Opmerkelijk was het in de op woensdag, 31 juli gehouden slotzitting genomen initiatief om, naast de vele speciale conferenties van politici en technische deskundigen, een internationale conferentie op het hoogste niveau voor te bereiden van leidende figuren op sociaal en geestelijk gebied. Zij zouden in een kritische en onbevangen geest, niet gebonden aan enigerlei ideologie, het hele probleem van de atoom-energie in al zijn morele en politieke aspecten moeten onderzoeken om daarmee aan een vreedzame oplossing mede te werken van een vraagstuk voor de gehele mensheid.

De I.H.E.U. mag terugzien op een zeer geslaagd congres.

„De Ark” Nunspeet

Het vakantieoord is gesloten van 1 t.m. 20 december 1957.

Kerstkamp 1957

Ook dit jaar zal op „De Ark” te Nunspeet een Kerstkamp worden belegd. De leiding zal berusten bij de heer en mevr. Chr. Bosman, Hectorstr. 28 II te Amsterdam. Het kamp begint 24 dec. te 17 uur en eindigt 26 dec. d.a.v. (na de warme maaltijd van 18 uur)

Evenals in voorgaande jaren zullen gezelligheid, verdieping en culturele aspecten ieder hun deel krijgen. Het definitieve programma zal nog later bekend gemaakt worden.

De prijs bedraagt f 15,—

Schriftelijke aanmelding dient te geschieden voor 1 december aan „De Ark” Belvédère-laan 14 Nunspeet.

Leden van het Humanistisch Verbond, die zich vóór 15 november opgeven genieten voorrang bij de deelname. In verband hiermede wordt u verzocht bij de opgave te vermelden of u lid bent van het HV of niet.

Zoals bekend worden kinderen jonger dan 16 jaar niet toegelaten.

U wordt verzocht bij uw aanmelding te vermelden of u samen met vrienden of kennissen komt. Wanneer u dan in uw brief alle namen en adressen vermeldt, bespaart u ons veel werk bij de indeling der kamers.

Buitenkerkelijken en bevolkingsregister

Het komt nog al eens voor, dat mensen, die de band met een kerkgenootschap hebben verbroken, dit niet op hun kaart in het bevolkingsregister laten wijzigen. Daar ontstaan geen onaangenaamheden uit, maar daardoor kloppen de cijfers niet meer en over het algemeen stellen buitenkerkelijken er toch wel prijs op, dat ook in de statistiek tot uitdrukking komt hoeveel procent buitenkerkelijken er in Nederland zijn.

Daarom is het wel gewenst, dat men bij het bevolkingsregister verzoekt, om de gegevens in overeenstemming met de huidige toestand te wijzigen. In de meeste gevallen wordt dit verzoek zonder meer ingewilligd, maar de betreffende ambtenaar kan eisen, dat men ook aantoon, zijn lidmaatschap van het kerkgenootschap te hebben opgezegd. In dat geval is het nodig, dat men over een afschrift of fotokopie van een schriftelijke opzegging beschikt of over enig ander stuk, waaruit dit blijkt.

Nieuwe administrateur

Sedert enige maanden is F. van den Berkhof, die gedurende de oprichting van het Verbond op het Centraal Bureau in Utrecht zetelde, vervangen door de heer J. van den Ban. Wij wensen hem veel succes bij zijn zware taak, waarbij zijn ervaring van gemeenschapsbestuurder in Amsterdam hem ongetwijfeld van pas zal komen.

GEHOORD EN GELEZEN

Nieuws uit de gemeenschappen

De zomerrust heeft **Den Haag** niet bet, om 43 nieuwe leden in te schrijven. De voortdurende activiteit van deze gemeenschap draagt vruchten.

In het **Gooi** gaat men ook zijn best doen. Op voorstel van **Laren/Blaricum** zullen de Gooise gemeenschappen dit seizoen samenwerken om het humanisme te verbreiden. In **Bussum** en **Hilversum** werd al gestart met openbare bijeenkomsten, waar ook Humanitas en H.J.G. aan meewerkten.

Leeuwarden heeft goede ervaringen opgedaan met bijeenkomsten voor vrouwelijke leden. Ze gaan er dus mee door en zijn begonnen met een gezamenlijk reisje naar Beetsterzwaag. Ook hier zal men zich gaan inspannen om meer leden te krijgen onder het motto „te wapen, lui, te wapen”.

In **Emmen** is de eerste bijeenkomst met de algemeen-voorzitter al achter de rug. In deze snel groeiende gemeente liggen vele kansen, die ze daar ook weten te benutten.

Wageningen wist aan de openingsavond een bijzondere attractie te verlenen, door de jongeren van de 'H.J.B. een lekespel te laten opvoeren. Er wordt een enquête gehouden, teneinde iets meer van de leden te weten te komen.

In **Amsterdam** vond een gespreksavond plaats tussen een aantal top-figuren uit gereformeerde, vrijzinnige, katholieke en humanistische kring. Een voortreffelijk idee, dat in andere gemeenschappen (o.a. Den Haag) veel heeft bijgedragen tot het wegnemen van allerlei misverstanden over het humanisme en het Verbond. Hoewel ook hier steeds nieuwe leden worden ingeschreven, verdwijnen er ook nog al wat. Humanisten verhuizen blijkbaar graag.

Apeldoorn kwam met een sombere mededeling. Het voortreffelijk uitgevoerde maandblad gaat verdwijnen. Het kost

te veel en de leden werkten niet mee. Als ze het straks missen, komen ze misschien tot betere gedachten.

Je moet het de mensen maar zo makkelijk mogelijk maken dacht men in **Haarlem**, en gaf het winterprogramma in een zeer handig formaat uit. Ieder lid kreeg 2 exemplaren, niet voor het verliezen maar om door te geven.

In **Amersfoort** zal o.a. een gespreksgroep worden gevormd, om te praten over „wooncultuur”. Geen overbodige weelde in een stad waar de nieuwe flats overal opschieten.

En tenslotte: 3 bussen met deelnemers uit **Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen** en **Dordrecht** trokken er 1 september op uit naar „Het Atoom”. Schiphol bereikten wij echter pas in de loop van de middag, daar eerst een bezoek aan Aalsmeer gebracht werd. Tijdens het kopje koffie bij „De Hoge Wilgen”, spoorde voorzitter Danz de aanwezige leden aan een werkelijke gemeenschap te vormen en hiertoe elk het zijne bij te dragen. Een boottocht op de Westeinderplas, die alleen de reis al waard was, moest gezien het grote aantal deelnemers in twee groepen gemaakt worden. De niet-varenden waren hierdoor in de gelegenheid de tuinen van Aalsmeer en een een dahliakwekerij te bewonderen. Pluvius liet gedurende deze paar uur gelukkig verstek gaan. Het bestuur hoopt dat de prettige geest die op deze tocht heerste het kenmerk zal worden van het komende winterprogramma, dat voor Rotterdam op 22 september in „Ons Huis” is gestart.

Inmiddels zijn de gemeenschappen **Rotterdam, Schiedam** en **Vlaardingen** ertoe overgegaan, gezamenlijk een maandblad „Binding” uit te geven. Nu deze steden door de bouwactiviteit in het Westen vrijwel in elkaar gegroeid zijn, krijgen de gemeenschappen ook meer contact met elkaar en is deze eerste stap op weg naar een intensieve samenwerking toe te juichen.

Plaatselijke geestelijke raadslieden

Apeldoorn
Enschede
Den Haag
Den Haag
Friesland
Hengelo (O.)
Hengelo (O.)
Hilversum
Limburg
Limburg
Musselkanaal/
Stadskanaal
Nw. Niedorp
Voorburg/Rijswijk
Voorburg/Rijswijk
Zwolle

J. Veldhuijzen
G. Brettschneider
Dr. D. H. Prins
Mevrouw A. Treurniet
D. Dijkstra
Mevrouw A. van Engers
P. Rogge
J. C. van Nek
S. de Vries
Mevrouw P. Last

R. Israels
N. Peetoom
Mevrouw A. Geerts
B. Jonker
C. P. v. d. Klooster

Langeweg 8
Wagelerstraat 16
Kiplaan 23
Erasmusweg 137
v. Boelenlaan 12
Beckumerstraat 50
Asterstraat 9
ten Katelaan 7
Haansberg 33
Hazenkamp 33

Zuiderdiep 358
Westfriesedijk 50
Opwijkstraat 24
Joz. Israelslaan 206
Julianastraat 55

Apeldoorn
Enschede
Den Haag
Den Haag
Beetsterzwaag
Hengelo (O.)
Hengelo (O.)
Hilversum
Brunssum
Brunssum

2e Exloërmond
Winkel
Voorburg
Rijswijk
Zwolle

In Memoriam Ir. P. Schut

Op 24 oktober overleed ons oud-hoofdbestuurslid ir. P. Schut. Het Humanistisch Verbond heeft veel aan hem te danken. Hij had een werkzaam aandeel in de voorbereiding van de oprichting van het Verbond in 1946 en hij bewerkte, dat het door hem reeds op 7 juni 1945 in het leven geroepen Religieus Humanistisch Verbond te Amersfoort zich omvormde tot een plaatselijke gemeenschap van het Verbond.

Van de oprichting af maakte hij deel uit van het hoofdbestuur tot in 1955, toen hij als hoofdbestuurslid bedankte wegens een verschil van mening terzake van de wijze van behandeling van het rapport van de commissie tot herziening van de beginselverklaring. Daarnaast was hij werkzaam in vele commissies, werkte mede aan een aantal rapporten en andere uitgaven van het Verbond, terwijl hij ook talloze malen als spreker voor de gemeenschappen optrad.

Schut gaf zich ten volle aan het humanisme, waarvan vooral de maatschappelijke zijde zijn belangstelling had. Ook het kritische geluid, dat hij af en toe liet horen, was een uiting van zijn behoefte om zijn humanistische opvatting uit te dragen.

Hij was een felle strijder voor gerechtigheid, een onvermoeide geest van profetische allure, van wie het Verbond en de gemeenschap Amersfoort op 28 oktober in Westerveld afscheid namen.

HOOFDBESTUUR

Vakbeweging en Verbond

Gezamenlijke studieconferentie

In het bijzonder zij die lid zijn van één van de bij het N.V.V. behorende vakbonden zullen met genoegen vernemen, dat deze organisatie in samenwerking met het Humanistisch Verbond op „De Ark” een conferentie houdt op 4, 5 en 6 november.

Men wil in gespreksgroepen praten over drie inleidingen met als onderwerpen:

- Wat is humanisme?
- De maatschappij-opvatting van het humanisme.
- Wat doe je met een levensovertuiging?

Bezoeken aan het militair tehuis van het Thuisfront en het Kröller-Mullermuseum staan ook op het programma.

De deelnemers zullen door de bij het N.V.V. aangesloten organisaties uit het lagere kader worden aangewezen, terwijl men, om de openheid van het gesprek te bevorderen er op wijst dat niet alleen humanistisch gezinden behoeven deel te nemen.

We kunnen ons over deze belangstelling voor het humanisme in de kringen van de vakbeweging alleen maar verheugen.

LEZING A.V.R.O.

Op maandag 11 november a.s. van 15.15 tot 15.30 spreekt

Mevr. A. Groenman-Deinum

voor de A.V.R.O. microfoon over het onderwerp

„Kinderen vragen”

U luistert toch ook?

Derde verantwoording

over 1957

over de maanden juni, juli, aug., sept. en okt.

Opbouwfonds:

R. H. te W. f 2.-, B. te A. f 50.-, H. S. te D. f 318.50, L. M. te 's-G. f 25.-, H. G. te 's-G. f 1.-, M. v. E. te W. f 100.-, J. v. d. A. te D. f 1.20, R. D. B. te 's-G. f 100.-, J. P. v. P. te V. f 720.-, C. H. S. te D. f 323.44, E. C. H. N.-G. te R. f 2.-, P. J. de K. te R. f 25.-.

Volgens vorige verantwoording .. f 1.233.16

Bij „ 1.668.14

Totaal januari t.m. okt. 1957 f 2.901.30

Fonds C.G.R.:

J. R. v. D. te 's-G. f 300.-, „Hulpfonds” te K. a.d. Z. f 500.-, „De Bijenkorf” te K. a.d. Z. f 1.000.-, H. P. te U. f 250.-, D. W. S. te H. f 500.-, A. M. te E. f 500.-.

Totaal januari t.m. okt. 1957 f 3.150.-

Kort Verslag

van de hoofdbestuursvergadering op 14 september 1957 in Utrecht.

Bij de opening verwelkomt de voorzitter in het bijzonder Mevr. Treurniet, die na haar ziekte voor het eerst weer aanwezig is. Notulen en ingekomen stukken worden afgedaan, terwijl ter kennis wordt gebracht, dat een nota over kunstmatige inseminatie aan de leden van de Tweede Kamer en de pers werd gezonden. Aan „Mens en Wereld” zal worden verzocht hieraan eveneens aandacht te besteden. Gebleken is, dat de achteruitgang in het ledental tot stilstand is gekomen. Mededeling wordt gedaan over de voorbereidingen voor de ledenwerfactie, waarbij vooral het accent zal worden gelegd op het vormen van kernen in de gemeenschappen. Een drietal bijeenkomsten met de kernen in november worden goedgekeurd.

Uitvoerig wordt gediscussieerd over de nota inzake de kosten van het Erasmushuis. Door allerlei tegenvallers is de begroting belangrijk overschreden. Maatregelen tot dekking worden besproken. Het HB-lid van Erp wordt gemachtigd alles te doen wat nodig is inzake de oprichting van de Stichting Steunfonds Practisch Humanisme. Het jaarverslag van de CoPraHu evenals het verslag van de IHEU worden voor kennisgeving aangenomen. De stellingen inzake het godsdienstonderwijs op de openbare scholen worden onder de loep genomen en bijgevijsd. Begonnen wordt met de bespreking van het Rapport Studiemogelijkheden. De verdere behandeling wordt verwezen naar de volgende vergadering, teneinde de HBleden in de gelegenheid te stellen hun eventuele bezwaren op papier te zetten. De nota over de crematie wordt in zijn formulering enigszins gewijzigd. Bij de rondvraag wordt besloten het boekje „Humanisme en Rede” dat juist van de pers kwam, als onderwerp voor de gewestelijke studiedagen te gebruiken.

Th. W. Polet.
org. -secretaris.

Lijst van Boeken en Brochures

	Prijs:		Prijs:
<i>Algemeen</i>		*Rooms Gevaar of Katholiek Recht,	
Bibliografie van het Humanisme,	f 3,90	door Dr. E. Brongersma en Dr. O. Noordenbos	f 6,90
Modern Humanisme,		*Ontmoeting tussen Oost en West,	
door Dr. J. P. van Praag		door Dr. Kwee Swan Liat gec.	„ 6,50
(overdruk uit Scientia, deel I, hoofdstuk III)	„ 1,75	ing.	„ 4,90
Humanistische Gedachten,		*Geloof en Ongeloof,	
10 radiolezingen	„ 1,25	door M. G. Warffemius	„ 4,25
Bouwstenen tot de Geschiedenis van het Humanistisch Verbond,		*Het Menselijk Leven,	
door Dr. H. Bongers	„ 1,90	eenvoudige zedenleer,	„ 3,90
		door A. Vloemans	
Jubileum-brochure,		<i>Praktische vragen</i>	
bevat een overzicht van de activiteiten van het Verbond gedurende de eerste tien jaar van zijn bestaan	„ 0,50	The International Humanist and Ethical Union and its Member Organizations	„ 1,75
Statuten en Huishoudelijk Reglement	„ 0,25	Onze Kinderen tussen Humanisme en Christendom,	
Het Humanistisch Verbond antwoordt.		door A. J. Groenman-Deinum	„ 0,75
Antwoord op het rapport van het Centrum voor Staatkundige Vorming: „Overheid en Humanistisch Verbond”	„ 0,90	De Idee van de Openbare School,	
Toelichting op Beginsel en Doel.	„ 0,25	door Dr. J. C. Brandt Corstius	„ 0,60
Wat ben ik eigenlijk?	„ 0,25	Rapport Bijbelonderwijs,	
Een verrassende ontmoeting.	„ 0,25	Rapport van een commissie, ingesteld door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond	„ 0,20
Iphigeneia in Argos,		Rapport Huwelijk en Echtscheiding	„ 0,25
door Libbe van der Wal	„ 3,50	Rapport Eed en Belofte	„ 0,25
Mens en Lied.	„ 0,25	*De Achtergrond van ons Opvoedingswerk,	
*Reproductie Erasmus,	„ 0,50	door H. J. J. Lips	„ 0,50
(in vierkleurendruk)		Humanisme en Sociale Gerechtigheid,	
Humanisme en Rede,		Rapport van een commissie, ingesteld door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond	„ 1,25
een serie opstellen van		Rapport Laagontwikkelde Gebieden,	
J. P. van Praag: Inleiding		Rapport van een commissie, ingesteld door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond	„ 0,25
T. T. ten Have: Rationeel humanisme		*Uitgaven van het Nederlands Gesprek Centrum:	
Albert Daan: Het begrip rede		1. Wat wil het Nederlands Gesprek Centrum?	„ 1,—
Libbe van der Wal: De draagkracht van de rede		2. Arbeid en Eigendom	„ 1,50
H. J. Blackham: De toets der rede		3. Idealen en Opvoeding	„ 1,50
H. Bongers: Verdraagzaamheid en rede	„ 2,25	4. Staat en Cultuur	„ 1,50
Humanisme en Religie,		5. Centralisatie en Decentralisatie	„ 1,50
een serie opstellen van		7. Filosofie en Geloof	„ 1,50
J. P. van Praag: Inleiding		8. Conceptie-regeling	„ 1,50
D. H. Prins: Religie en Beleving		9. Het Samenleven in Nederland	„ 1,50
P. Schut: Rede en Religie		10. Kerk en Staat	„ 1,50
G. H. Streurman: Mens en Kosmos bij Goethe		11. De Sport in onze Samenleving	„ 1,50
H. Redeker: Religieus Existentialisme		15. Wezen en Grondslagen van het Recht	„ 1,50
Kwee Swan Liat: Oosters Humanisme	„ 1,90		
Humanisme en Socialisme		<i>Periodieken</i>	
door Prof. Mr. H. R. Hoetink	„ 0,50	Mens en Wereld,	
<i>Beschouwingen</i>		verschijnt om de veertien dagen.	
Over Waarde en Norm in het Humanisme		Abonn. per jaar voor leden	„ 3,50
door Dr. P. A. Diets		voor niet-leden	„ 6,—
(overdruk uit „Mens en Kosmos”)	„ 0,35	Woord van de Week,	
Een Posing tot Plaatsbepaling,		tekst van de radiolezingen.	
door Dr. J. P. van Praag	„ 0,40	Verschoijnt wekelijks.	
Cursus Geestelijke Verzorging op Humanistische Grondslag		Abonn. per jaar	„ 4,—
door Dr. J. P. van Praag	„ 2,50	Rekenshap,	
Echt en Onecht in Geloof en Ongeloof,		verschijnt vier maal per jaar.	
door Prof. Dr. T. T. ten Have	„ 0,75	Abonn. per jaar	„ 7,50
Oud-Indische Mystiek,		(Voor donateurs en contribuanten van de Stichting Socrates en voor studenten f 6,— per jaar)	
door Prof. Dr. B. Faddegon	„ 0,50		
Uit de Schat van Hellas,			
door Prof. Dr. D. Loenen (3 lezingen)	„ 0,30		
*Uitgegeven door anderen.			

Deze uitgaven zijn verkrijgbaar bij de Gemeenschappen en bij het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. 10163, postgirorekening 304960.

Humanisme en Rede

Indelijk is dan deze langverwachte brochure verschenen. Zij is reeds in 1953 – kort na de verschijning van de brochure „Humanisme en religie” – aangekondigd. In die periode, toen in het Verbond veel aandacht werd gewijd aan de onderverdeling (één van de vele mogelijke) van het humanisme, waarbij een religieuze en een „rationalistische” variant werden onderscheiden, beloofde het H.B., dat als pendant van de genoemde brochure er spoedig één zou verschijnen, waarin de rationalistische vleugel aan het woord zou komen.

Wat bij lezing van de nieuwe uitgave direct opvalt, is dat de beide brochures niet elkaars tegenhanger zijn. De titels wijzen daar trouwens op. Want wel kan men „religieus” en „rationalistisch” als voor het humanisme complementaire termen beschouwen, doch „religie” en „rede” niet. Terecht vestigt van Praag in de „Inleiding” de aandacht er op, dat een niet-religieus humanisme veelvuldig voorkomt, doch dat een niet-redelijk humanisme een tegenspraak in zichzelf is.

De nieuwe brochure nu geeft niet een uiteenzetting van wat niet-religieus of rationalistisch is, doch een reeks studies over de betekenis en omvang van het begrip „rede”, dat in ons humanistisch beginsel een zo centrale plaats inneemt. De vraag rijst dan, of het juist is, dat de artikelen slechts komen van als rationalistisch gecatalogiseerde humanisten. Er zijn religieus-humanisten, die inzake dit probleem niet minder belangstellend en competent zijn.

Daarvan afziende: een bestudering van het genoemde vraagstuk is een taak, waaraan het Verbond zich niet kan en mag onttrekken. In onze beginselverklaring spreken wij van „redelijke verantwoording” en in onze uitingen wordt dikwijls de in de vroegere beginselverklaring voorkomende term „toets der rede” gebruikt. Rede is echter een vaag begrip en op de vraag naar precisering van wat wij ermee bedoelen zullen wij moeten ingaan.

Deze brochure is een eerste stap in deze richting. Niet méér dan een eerste stap, want ik kan mij voorstellen, dat ondeugende tegenstanders na lezing ervan concluderen, dat de humanisten, die zich zo graag op de rede beroepen, het er onderling niet over eens zijn, wat rede is. Deze conclusie zouden zij b.v. met de volgende citaten kunnen staven:

ten Have: de geestesfunctie „rede” dient te worden onderscheiden van „verstand” (blz. 12).

Daan: voor de splitsing van de begrippen „verstand” en „rede” hebben wij geen genoegzame grond gevonden (blz. 43).

v. d. Wal: er bestaat geen hogere instantie dan de rede (blz. 58).

Blackham: de rede is niet de toetssteen voor de wereld; men, de wereld, is de toetssteen voor de rede (blz. 62).

Dergelijke citaten geven echter een sterk scheefgetrokken beeld. De geest van de verschillende artikelen vertoont een duidelijke overeenkomst; de eruit sprekende „bereidheid tot redelijke verantwoording” is gelijk. Wat echter verschilt, is het taalgebruik, en vooral de gevoelswaarde, die elk der auteurs aan begrippen als rede, verstand e.d. hecht. Het is hetzelfde verschijnsel, dat bij de discussies over de nieuwe beginselverklaring naar voren trad: als er onder ons over de formulering van onze doelstellingen uitgesproken meningsverschil bestaat, is het zelden, omdat we verschillende doelstellingen willen, maar vrijwel steeds omdat we aan termen in de formules verschillende betekenis toekennen.

Alvorens verdere algemene opmerkingen te maken, is het goed iets te vertellen over de inhoud der bijdragen. De aandacht zal worden

geconcentreerd op de begripsbepaling van de rede, die trouwens in vier van de vijf bijdragen een overwegende of belangrijke plaats inneemt.

Ten Have gaat in op de verhouding tussen rationeel en religieus humanisme en legt daarbij grote nadruk op het gemeenschappelijk humanistische, dat zij bezitten. Hij ziet ze ook niet als tegenstellingen. Bij rationeel gaat het om de kenwijze en is de tegenpool de (voorkeur voor de) intuïtieve kenwijze, terwijl de religieuze beleving niet een wezenlijk bestanddeel is van de humanistische levensovertuiging, doch deze wel een bepaald karakter verleent. Als tegenstellingen tot de religieuze beleving van de verbondenheid stelt ten Have enerzijds het via het kenproces beseffen van de verbondenheid, anderzijds het niet-ervaren van de verbondenheid. Helaas blijft een zekere vaagheid bestaan over de vraag, waarmee de mens zich verbonden voelt of weet: enerzijds wordt gesproken over de verbondenheid met het al, maar anderzijds wordt het niet-ervaren van de verbondenheid gekenschetst als een egocentrische positie. Dit laatste zou slechts juist zijn indien het betrof het niet-ervaren van enige verbondenheid, en dat is iets anders dan het niet-ervaren van de verbondenheid met alles.

In de bijdrage van Daan treft de zorgvuldige benadering van de begripsbepaling van rede en van verstand. Zijn conclusie, dat de beide begrippen gelijkwaardig zijn, berust op een scherpzinnige analyse van wat bij het gebruik van het verstand gebeurt. De mening van velen, dat de rede meer omvat dan het verstand – zoals b.v. fantasie, intuïtie, gevoel – bestrijdt hij, omdat elk doeltreffend gebruik van het verstand ook gebruik van deze vermogens moet insluiten.

Daan's argumentatie is overtuigend wat fantasie en intuïtie, doch niet wat het gevoel betreft. Wel verschaft – zoals hij aangeeft – het gevoel de prikkel tot het gebruiken van het verstand, doch bij dit gebruik vervult het gevoel niet – zoals fantasie en intuïtie – de onmisbare functie. Tijdens het gebruik van het verstand dient het gevoel juist zoveel mogelijk te zwijgen.

Inzake het verband tussen rede en wil – onder welk laatste begrip hij ook het redelijk handelen brengt – blijft Daan wat vaag. Wel legt hij er nadruk op, van hoeveel belang het verstand is ook bij het doelstellende leven. Uitvoeriger gaat Blackham hierop in. Deze wijst er op, dat begeerten en doelstellingen niet onveranderlijk zijn, doch onder invloed van de rede kunnen worden herzien, getransformeerd. Verstandelijk overleg kan ons het tegenstrijdige van twee primaire impulsen doen inzien en aldus tot ordening van het wilsleven leiden. Kan men dus zeggen, dat sommige ethische normstelsels meer rationeel zijn dan andere, uiteindelijk zijn het niet-redelijke criteria, die ons de fundamentele normen doen aanvaarden.

Blackham laat zich niet expliciet uit over de verhouding tussen verstand en rede, doch men krijgt de indruk, dat hij het in hoofdzaak met Daan eens is; vooral omdat hij de werking van de rede overwegend illustreert met voorbeelden uit de wetenschap.

Het artikel van v. d. Wal heeft een andere toon dan de twee bijdragen van Daan en Blackham, waartussen het gevat is. Met Blackham verdedigt v. d. Wal de rede krachtig tegen de aanvallen, waaraan deze van de zijde van irrationele strevingen in de praktijk en in de filosofie is blootgesteld; kernachtig is zijn concluderend antwoord op de vraag naar de draagkracht van de rede: „de rede draagt al wat zij dragen moet.” Meer dan één der andere schrijvers

treedt v. d. Wal op het terrein van de (vak-) filosofie en vooral op dat van de kennistheorie ter verdediging van de zelfstandige functie van de rede in de verwerking van de gegevens der ervaring.

Hoe ver v. d. Wal het begrip rede uitstrekt, is (in elk geval mij) niet geheel duidelijk geworden. Rede is voor hem meer dan verstand, hij gebruikt de term „verschaald” om een verhouding van verstand tot rede aan te duiden. Als hij (blz. 53) geestesstructuur als synoniem van rede gebruikt, lijkt hij te vervallen in het gebruik, waartegen Daan krachtig waarschuwt, om de betekenis van rede zo uit te breiden, dat het identiek wordt met geest, waardoor het begrip onredelijk zijn betekenis dreigt te verliezen. Op blz. 48 echter definieert hij rede als ons oordeels- en keurvermogen, hetgeen kernachtig is, doch vele vragen oproept. Oordeelsvermogen is een goede omschrijving van het verstand, doch het keurvermogen is moeilijker te begrenzen. Als enig voorbeeld noemt v. d. Wal (blz. 53) het redelijk keuren, doch men vraagt zich af of het „keuren”, dat tot uitdrukking komt als we iets „mooi”, „lekker” of „prettig” vinden, ook onder de rede valt.

De bijdrage van Bonger: „Verdraagzaamheid en rede” heeft een duidelijk van de andere artikelen verschillend thema. Het gaat hier minder om wat de rede is en kan dan om wat de rede van ons eist in de verhouding tot anderen. De bijdrage staat dus buiten de problematiek, die in de rest van de brochure wordt behandeld en zal ook minder tot theoretische controversen aanleiding geven. Het door Bonger behandelde aspect is echter belangrijk voor de levenshouding; het zal meer mensen aanspreken. Voegt men daarbij de boeiende beschrijving, die het geeft van de historische lotgevallen van de verdraagzaamheid, dan valt te verwachten, dat deze bijdrage het meest tot lezen zal noden.

Komende tot een algemeen oordeel over de brochure, dient allereerst te worden gezegd, dat deze hoge eisen aan de lezer stelt. De vier eerste bijdragen zijn – in overeenstemming met het probleem, dat zij behandelen – moeilijk.

Het is dus geen brochure, waarvan propagandistische werking uitgaat. Voor „Humanisme en religie” geldt dit nog wel: grote groepen niet-aangesloten kunnen in één van de daarin beschreven vormen van religieus humanisme hun eigen opvattingen herkennen en dan concluderen „daar hoor ik bij”. Een dergelijke invloed zal van „Humanisme en rede” slechts op een veel kleinere groep filosofisch aangelegden uitgaan.

Ook binnen het Verbond kan de brochure niet aan ieder worden aangeraden. Slechts wie bereid is tot studie en concentratie om tot de bedoelingen van de schrijvers door te dringen, zal zich niet bekocht voelen. De brochure zal worden gewaardeerd door hen, die de wenselijkheid van uitbouw en verdieping van de humanistische levensbeschouwing beseffen. Zij kan het uitgangspunt vormen voor tal van nuttige discussies; zij is een uitstekende grondslag voor het werk van een „humanistische groep” binnen vele gemeenschappen, die in het bijzonder door de leden met theoretische belangstelling zal worden gewaardeerd.

Op landelijk niveau vraagt de brochure eveneens om bestudering en discussie. Men krijgt de indruk, dat van voorafgaand overleg tussen de schrijvers weinig sprake is geweest. Dit moet worden gecompenseerd door een grondige poging achteraf om tot meer overeenstemming te komen – ook in ons taalgebruik. We mogen het bij de hiervoor aangehaalde tegenstrijdige uitspraken over wat voor ons fundamenteel is niet laten.

Voor Socrates ligt hier een duidelijke taak. Behandeling van de brochure in een conferentie ligt voor de hand. Doch resultaten kunnen

(Vervolg op pag. 12)

Mens en ruimtevaart

Het valt niet te ontkennen: „Spoetnik” is — tot dusverre — de sensatie van het jaar. Niet alleen door de politieke beroering, die de Russische kunstmaan heeft gewekt bij voor- en tegenstanders van het Sowjetsysteem. Als we ons los maken van deze internationale opschudding komen we misschien tot de erkenning, dat wéér het menselijke vernuft een overwinning heeft behaald. Zal het een Pyrrhus-overwinning zijn?

Louter theoretisch hebben geleerden als Konstantin Eduardowitsj Ziolkowsky in het begin van deze eeuw, later de Amerikaan Robert Goddard en de Oostenrijker Hermann Oberth al aangetoond, dat de mens zich eens uit zijn „aardse gevangenschap” zal kunnen bevrijden, dat hij zeker eens de kosmische ruimte leert bereizen. Zij werden aanvankelijk uitgekreten voor onpraktische dromers, gelijk ook andere auteurs over ruimtevaart vóór hen — Jules Verne! — dromers waren geweest.

Maar... hoevele van de meeste „dwaze” dromen van Verne, van Paul d'Ivoy en anderen — die wij nu zouden scharen onder de auteurs van „science-fiction” — zijn niet werkelijkheid geworden? Verne fantaseerde over boten, die vér onder zee zouden kunnen varen. Men vond het mooi, maar geloofde er niet in. De (helaas alleen) militaire realiteit heeft hem gelijk gegeven. Verne beschreef fantastische tochten, die zijn romanfiguren maakten diep in de aardkorst. Zijn lezers genoten er van, en noemden Verne een sublieme fantast. En toch: de speleologie — onderzoek van „onderaardse” grotten — is werkelijkheid geworden, ja tot een uiterst boeiende en gevaarlijke vorm van wetenschap, die vele verrassingen in zich bergt voor de geologie en paleontologie. Verne liet zijn Phileas Fogg in tachtig dagen om de aarde reizen en zijn publiek smulde van de avonturen, welke de flegmatieke Engelsman in die tweeënhalf maand beleefde. Maar wie zou hem nadoen: in tachtig dagen om de gehele aarde? Nú is het, zeker in principe, al mogelijk binnen tachtig uur om de aarde te vliegen! D'Ivoy schreef over schermen, waarop men kon zien wat duizenden kilometers verder gebeurde. Interessant, maar onmogelijk, meende men. Maar de televisie is al de gewoonste zaak van de wereld. Door alle eeuwen heen hebben vooral kunstenaars er van gedroomd, van de aarde los te kunnen komen, naar „hogere sferen” te vliegen. Wat is de Icarus-mythe anders dan de projectie van deze mensendroom in een van fantasieën doorweven historie?

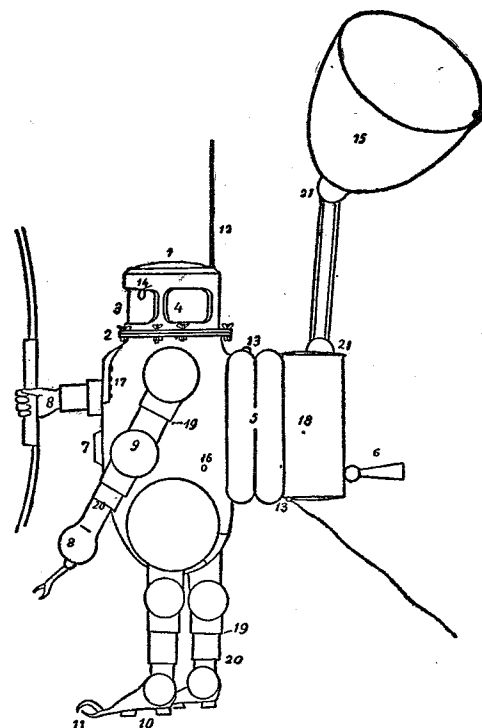
Toen Ziolkowsky zijn louter theoretische verhandeling over ruimtevaart-per-raket voorlegde aan de redactie van de Moskouse „Wetenschappelijke Revue” heeft deze er vijf jaar over gepiekerd of zij het stuk zou plaatsen. Per slot van rekening had het blad een wetenschappelijke stand op te houden en hoevel men in Ziolkowsky's berekeningen geen

fout kon vinden achtte men zijn artikel eigenlijk beneden de waardigheid van het tijdschrift. Na lange aarzelingen besloot men in 1903 tóch het stuk te plaatsen; dank zij dit „stoutmoedige” besluit tóen kunnen de Russen er zich nú op beroemen, de wetenschappelijke „vader der ruimtevaart” in hun midden te hebben gehad. Ziolkowsky was een dove, vereenzaamde zonderling, die waarschijnlijk tóch roemloos zou zijn gestorven als niet het Stalinisme de sterke behoefte aan Sowjethelden had gekend. In de dertiger jaren is hij, vrij kort voor zijn dood, nog juist ontdekt en tot Sowjetheld „verheven”. Nu prijkt een groot standbeeld op zijn graf in het stadje Kaloega, waar Ziolkowsky een groot deel van zijn lange leven voor de klas heeft gestaan.

Ook de Amerikanen hebben hun Ziolkowsky gehad: Robert H. Goddard, hoogleraar in de natuurkunde aan de Clark University in Worcester (Massachusetts), een man die zich beter thuis voelde in zijn laboratorium en op de wijde velden, waar hij zijn raket-experimenten kon verrichten dan voor de alles verradende lenzen der persfotografen. Kernachtiger gezegd: hij schuwde iedere publiciteit als de pest, misschien omdat hij miskenning vreesde. Daarom was het — toen Goddard op 10 augustus 1945 stierf — vrijwel niet tot de wereldpers doorgedrongen dat die eenzame Amerikaan, jaren voordat de Duitsers in 1944 uit oorlogs-„noodzaak” hun V2 maakten, al raketten tot grote hoogte in de atmosfeer had laten opstijgen. En: dat ook deze teruggetrokken wetenschapsman in stille ogenblikken droomde van vluchten naar de maan en verdergelegen kosmische doelen. In 1919 al heeft hij daarover geschreven.

Laat ons ophouden deze denkers en dromers voor fantasten-zonder-meer uit te maken. Want vooral deze eeuw van het atoom bergt in zich de mogelijkheid, iedere droom te realiseren, zelfs de meest fantastische. „Spoetnik” is zonder twijfel de voorlaatste stap naar interplanetaire tochten. Of deze rechtstreeks van de aard-schil af of via ruimtestations zullen worden gemaakt, zeker is één zaak: eens dalen mensen uit de betrekkelijke veilige beslotenheid van hun raket af op de maanbodem. Wat wacht hun daar? Niemand die het met enige exactheid kan zeggen, noch de wetenschapsbeoefenaars, noch de „dromers”. Maar zonder twijfel ligt dit „eens” dichterbij dan velen van ons vermoeden.

De ruimtevaart stelt de mensheid voor ongekend moeilijke vragen. Daarbij doelen wij niet in de eerste plaats op de technisch-wetenschappelijke zijde van het probleem — dit lossen de technici „spelenderwijs” op — noch op de financieel-economische kant: de ruimtevaart zal ontzaglijke kapitalen opslokken en een zeer uitgebreid, gespecialiseerd produktie-apparaat vergen. Wij doelen méér op de geestelijke problematiek. Ieder van ons zal hebben begrepen, dat de constructie en het lanceren van de Russische kunstmaan slechts kon geschieden dank zij de stage, uitputtende samenwerking van duizenden wetenschapsmensen en technici. Om de ruimtevaart in haar volle consequentie te verwezenlijken is een nog veel intensere samensmelting van menselijke prestatievermogen nodig. Hierbij dreigt het gevaar, dat de individu volkomen in de collectiviteit verloren zal gaan. Het is, zo beschouwd, niet zo zonderling dat de Russen eerder slaagden met „hun” kunstmaan dan de Amerikanen: is in de Sowjet-Unie niet de collectiviteit, de „boven”, ja buitenmenselijke „gemeenschap” tot hoogste doel verheven? Men is er schijnbaar vergeten, dat Ziolkowsky tot zijn theo-

Om zich te beschermen tegen de vele gevaren, die hem in de kosmische ruimte wachten — ernstiger gevaren dan op aarde? — moet de mens zich beschermen door middel van „ruimtecostuums”. Prof. dr. Hermann Oberth ontwierp dit fantastische pak, dat de mens geheel tot (schijnbare) robot verandert, maar gevaarlijke straling uit de kosmos en van de zon weert, en een redelijke bescherming zou bieden tegen meteorieten. De grote „ballon” achter deze „ruimtemens” slurpt als het ware de zonne-energie op en voedt daarmee de accu's, nodig voor radiozenders en schijnwerpers.

rieën kon komen in de stilte van zijn studeerkamer, door zijn (in dit geval: hem door zijn kwaal opgelegde) eenzaamheid.

„Spoetnik” heeft de Amerikaanse openbare mening een geweldige schok gegeven. „Het Witte Huis” heeft besloten, dat alle raketproeven moeten worden gecoördineerd, lees: gecollectiveerd. Is het vreemd te vrezen, dat onder de (militaire) dwang tot het lanceren van een Amerikaanse kunstmaan ook in de Verenigde Staten een belangrijk stuk individualiteit en menselijkheid verloren gaat? Dat een groot deel van de persoonlijke verbeeldings- en scheppingskracht onwrikbaar wordt ingepast in het grauwe mozaïek van de massaliteit? Zoals trouwens al in de oorlogsjaren, tijdens de voorbereiding van de uraniumbom, honderden wetenschapsbeoefenaars naamloos verdwenen in de geheime atoomsteden Oak Ridge, Hanford en Los Alamos. Lees: Robert Jungk „Licht van duizend zonnen”.

Wellicht zit er toch een goede kant aan kunstmaan en ruimtevaart: eens moet men tot de conclusie komen, dat internationale samenwerking van de grootste geesten op dit terrein, op basis van gelijkwaardigheid en waardigheid, tot betere resultaten zal voeren dan collectiviteiten die onder zware druk slechts tot een tijdelijke technische voorsprong kunnen komen.

Maar de mens zelf in de ruimtevaart? Dit is een komend hoofdstuk in de aardse en buitenaardse geschiedenis, waarover uiterst weinig is te zeggen. Dit zal de mens vrijwel zeker immer ervaren, of hij wandelt door de straten onzer steden, zich zont aan de stranden van de Middellandse Zee, de hoogste toppen der Alpen beklimt, zijn vakantie doorbrengt op de maan of in jaren vergende tochten andere planetenstelsels bezoekt: de tragiek van het gebonden-zijn aan eigen vrij gebrekkig lichaam en eigen beperkte geest. En hoe paradoxaal dit ook mag klinken, ik meen toch te moeten zeggen: de heerlijke tragiek van het mens-zijn, dat altijd nóg boeiender zal blijken te zijn dan de grootste technische overwinning.

J. VAN STRATEN

(Vervolg van pag. 11)

slechts worden verkregen indien gedurende enige tijd regelmatig overleg wordt gepleegd in een werkgroep over dit onderwerp. De eerste taak van die groep zal zijn, te komen tot binnen onze kring algemeen aanvaarde begripsomschrijvingen van veel gebruikte termen, ten einde hun „elasticiteit” (de term is van Daan) in onze discussies te verminderen. Daarna zal scherper kunnen worden aangegeven, wat wij verstaan onder „redelijke verantwoording” en onder „toets der rede”.

J. P. MAZURE

IK denk er ZO over

Beraad op wereldniveau: een redelijke kans

Met belangstelling las ik het artikel van dr. B. W. Schaper over het tweede Humanistencongres in Mens en Wereld van 17 aug. 1957.

Belangrijk is m.i. de Verklaring van dit congres, waarover de heer Schaper het volgende heeft geschreven:

„Waartoe deze Verklaring de wereldopinie wil oproepen is een onweerstaanbare drang tot een conferentie van breder opzet dan louter atoomdeskundigen of politici; een hoogst beraad op wereldniveau van diegenen, die aan het nieuwe denken, dat deze tijd vereist, een nieuwe kracht en een nieuw prestige kunnen verlenen, ten einde de weg te wijzen tot een nieuw patroon van vreedzaam menselijk samenleven over heel de wereld.”

De heer Schaper voegt hieraan toe: „Het zal moeilijk genoeg zijn deze gedachte toegang te verschaffen tot de wereldopinie.” Indien ik onder „wereldopinie” mag verstaan datgene, wat in het algemeen door de mensen wordt gedacht en gevoeld, dan is er m.i. voor dit pessimisme en de heer Schaper geen plaats. Want er zijn weinig mensen die een „vreedzaam samenleven over heel de wereld”, niet zouden wensen. Dat wil immers iedereen! Ook de zeer velen, die de mogelijkheid van een snel bereiken van dit ideaal sterk betwijfelen. En de weinige mensen, die de vrede niet zouden willen, durven dit vrijwel nooit openlijk te zeggen, juist omdat óók zij overtuigd zijn, dat de „wereldopinie” vrede wenst.

Er is dus geen sprake van bijzondere moeilijkheid voor deze Verklaring om toegang te verkrijgen tot de wereldopinie”. De Verklaring brengt onder woorden wat de wereld allang wil en geeft enigszins een weg aan, om te bereiken wat men wil.

De mensen kunnen deze Verklaring zeer goed begrijpen. Wat zij *niet* kunnen begrijpen, is, waarom het toch zo moeilijk schijnt te zijn,

„oorlog” te vervangen door „rechtspraak”, want daar gaat het ten slotte toch om. *Waarom* kan dit *niet*? vragen zij zich (al eeuwen) af. Wie ernst maakt met deze vraag, zal zich niet gemakkelijk gewonnen geven door schijnverklaringen, die soms heel geleerd kunnen klinken, maar het daarom nog niet zijn.

Vooraf humanisten zullen geneigd zijn te *ge-loven*, dat het op de een of andere manier toch mogelijk *moet* zijn oorlog te vervangen door „rechtspraak”, omdat bij humanisten het „redelijke” hoog staat aangeschreven en omdat zij in „oorlog” als middel om geschillen op te lossen, het redelijke moeilijk kunnen ontdekken.

Zeker, in onze bestaande wereld, die geen bindende wereldrechtspraak bezit, kan een oorlog soms als noodzakelijk worden beschouwd en daardoor een schijn van redelijkheid verkrijgen. Men kan zelfs zeggen, dat het ontbreken van wereldrechtspraak onvermijdelijk tot oorlog moet leiden. Maar het onredelijke is dan alleen maar verplaatst en niet verdwenen, want het onredelijke is dan gelegen in het feit dat onze wereld geen bindende wereldrechtspraak bezit en *daardoor* (uitsluitend daardoor) tot oorlog vervalt.

Oorlog, die op zichzelf, als middel tot oplossen van geschillen, in wezen onredelijk is en vervangen moet worden door goede rechtspraak.

Als nu de humanisten (en natuurlijke zeer veel anderen) zo heel goed begrijpen, dat wij moeten *zoeken*, naar een oplossing, naar een snelle oplossing, dat wij als „mensen” verplicht zijn een eind te maken aan de onredelijke toestand, die de mensheid als het ware uitnodigt zichzelf te vernietigen, dan zullen zij ook zeer goed kunnen begrijpen, dat een beraad op wereldniveau daarvoor een goed middel zou kunnen zijn.

De vraag, *hoe* men een beraad op wereldniveau

veau het beste kan bereiken, heeft het Humanistencongres blijkbaar niet beantwoord.

Ik zou menen, dat de U.N.O. dit misschien op de volgende manier zou kunnen doen.

Vooraf echter een opmerking:

Als het mogelijk zou zijn een snelle bruikbare oplossing te vinden, *als* wij „oorlog” zouden kunnen vervangen door goede „rechtspraak” dan zal er een wereldorganisatie zijn ontstaan, die op dusdanige beginselen is gegrond, dat deze de kracht hebben de vrede te waarborgen en tegelijkertijd algemeen aanvaardbaar zijn. Deze beginselen zullen in een handvest of wereldgrondwet worden vastgelegd en uitgewerkt en deze wereldgrondwet zal door alle volken (zeker door de belangrijkste) moeten worden onderschreven.

Omgekeerd kan men dus zeggen: Het vredesvraagstuk kan worden teruggebracht tot het ontwerpen van een wereldgrondwet, die de vrede kan waarborgen en algemeen aanvaardbaar is.

Wat kan de U.N.O. nu doen?

De U.N.O. kan aan elk land vragen haar een ontwerp van een dergelijke grondwet te doen toekomen, een ontwerp dat bovendien zodanig is, dat het land, dat dit ontwerp inzendt, ook bereid zou zijn, zijn eigen ontwerp te onderschrijven.

Op deze wijze zou op het hoogste niveau een aantal ontwerpen tot stand kunnen komen, waarbij er misschien zijn, die duidelijk „het nieuwe patroon” kunnen aangeven, dat wereldvrede in snel tempo bereikbaar maakt.

Door deze wijze van werken zouden de volken met elkaar kunnen wedijveren om het goede ontwerp te zoeken. Zij zullen hun beste en kundigste mensen aan het werk zetten om een goede oplossing te vinden. Bovendien wordt elk land gedwongen precies aan te geven hoe ver (en op welke wijze) dit land wil gaan.

De kans op succes van dit experiment is m.i. een *redelijke* kans. Want in wezen is dit vraagstuk niet ingewikkeld, zoals zo dikwijls wordt beweerd, maar eenvoudig, omdat men „slechts” oorlog te vervangen heeft door „Rechtspraak” of anders gezegd: „Waanzin” door „Redelijkheid”.

Dit *moet* kunnen.

Wageningen 21 aug. 1957 IR. M. W. POLAK.

Behandeling van patiënten in academische ziekenhuizen (2)

„Het artikel van Schenk is geschreven uit de typisch aanmatigende artsenmentaliteit die de zieke (en gezonde) mens als een onderworpen, geen recht op meepraten hebbend, wezen ziet, waar het de beschikking over eigen lichaam betreft.

Aan de insinuaties over mijn onzuivere gevoelens en gedachten ga ik voorbij doch ik moet wijzen op de aperte onjuistheden en inconsequenties in Schenk's betoog, die langs de feiten heenpraat en tracht de zaak te vertroebelen.

Dat „hoogste beroep-instantie zijn” van een universiteitskliniek is geen algemeen inzicht; daarvoor zijn er teveel mensen en te weinig academische ziekenhuizen; doch als het wel zo zou zijn, dan moeten de A.Z. daar een eer in stellen en geen misbruik maken van hun positie. Doch Schenk weet blijkbaar niet dat men gezonden wordt, dat men komt op dringend advies van zijn huisarts, vaak als uiterste noodzaak (zoals mijn zoon die wegens paratyfus in de boxen moest liggen die in particuliere ziekenhuizen toen niet beschikbaar waren) of als laatste redpoging; dat het „geëist” werd onlangs bij een ambtaanvaarding; dat er ander „patiëntenmateriaal” beschikbaar moest komen; dat men niet anders kan als een polio-, reuma- of kankercentrum in een A.Z. is ingericht. Hoe kan men dan opname in een A.Z. „niet willen of weigeren?”

Dat iedere patiënt in een A.Z. een hoogge-

leerd onderzoek ontvangt is apert onjuist. De hoogleraren hebben geen tijd alle patiënten — polikliniek zowel als opgenomen — te onderzoeken; hoogstens de moeilijke gevallen. Het onderzoek wordt verricht door de assistent, hoofdassistent, conservator; de hoogleraar ziet de meeste patiënten slechts bij het langs gaan op zaalvisite. (Let overigens hierbij op Schenk's eigen restrictie!)

Er zal wel geen patiënt zijn die er bezwaar tegen heeft dat van de uitkomsten en ervaringen van zijn geval geleerd wordt; hiertegen zijn mijn bezwaren ook niet gericht. Ook kunnen de gevallen anoniem besproken en gepubliceerd worden als de patiënt(e) zelf maar niet gedwongen wordt er naakt bij te liggen. Het is unfair te stellen dat „er geen plaats is voor wie zich niet onderwerpt en dat het dwaas is dat de patiënt vooraf gevraagd of ingelicht zou moeten worden.” Spreekt hier een belijder van het humanisme, dat uitgaat van de persoonlijke vrijheid en de menselijke waardigheid, doch als medicus ermede akkoord gaat dat de medemens als een slaaf, als een stuk vee op de markt gehanteerd wordt?

Uiterst inconsequent is Schenk als hij eerst betoogt dat een patiënt in een A.Z. zich aan alles te onderwerpen heeft en niet behoeft te worden ingelicht en een paar regels later zegt dat men dan maar moet weigeren als men dit niet wil; hoe is dit te rijmen?

Het is een hooghartige aanmatiging te eisen

dat de patiënt zich onvoorwaardelijk en kritiekloos moet toevertrouwen aan zijn dokter. Natuurlijk is er twijfel over de afloop, natuurlijk is er angst voor de ziekte, natuurlijk is er nervositeit en innerlijk verzet tegen bezoek aan een dokter, natuurlijk rijst er een muur tussen arts en patiënt. De patiënt kent, buiten zijn huisdokter, zijn artsen niet of nauwelijks. Het kan toch mis gaan? Er kunnen toch fouten gemaakt worden? De patiënt moet toch maar afwachten hoe het afloopt? Hij is geen slaaf en eigendom van artsen en wetenschap. En als ik mijn lichaam aan een dokter toevertrouw, dan houdt dit niet in, *en dit is de kern van de zaak*, dat ik bij voorbaat akkoord ga met allerlei handelingen die met de genezing niets uitstaande hebben. De zieke mens ligt daar om te genezen en gedemonstreerd worden is geen middel ter genezing.

Dat artsen en verplegend personeel gewoon zijn mensen naakt te zien en te zien gebruiken en dit niets erg vinden is een betoog uit een omgekeerde wereld; de patiënt moet het alles ondergaan; het is niet de vraag hoe arts en personeel het ziet, het is de vraag hoe de patiënt het ziet!

Dat er onverantwoordelijk wordt geëxperimenteerd, heb ik ook alweer niet betoogd, doch dat er materiaal uit de lichamen van patiënten wordt genomen *zonder hun goedvinden* is op zich zelf al onverantwoordelijk en onzedelijk. En dit geldt niet alleen voor ons land waarschijnlijk.

A. W. LACOURT

In een vorig nummer hebben de heren Lacourt en Schenk van gedachten gewisseld over bovenstaand onderwerp op een manier, die mij noopt aan de discussie deel te nemen.

Het is natuurlijk buiten kijf, dat academische ziekenhuizen o.m. instituten zijn voor de opleiding van artsen. Wil men de zaak onsympathiek stellen, dan kan men zeggen, dat de patiënten proefkonijnen zijn. Heel wat sympathieker klinkt het als men zegt, dat het een volksbelang van de eerste orde is, dat onze medici een goede opleiding krijgen. Een kind kan begrijpen, dat die opleiding niet kan volstaan met het geven van colleges, het bestuderen van schrifturen en laboratoriumwerk. Toepassing van geneesmethoden op patiënten en het tonen en behandelen van ziekteverschijnselen en afwijkingen aan gevorderde studenten is uiteraard van die opleiding een wezenlijk bestanddeel.

Ieder weldenkend mens zal zich m.i. dus, wanneer de gelegenheid daartoe zich voordoet, beschikbaar willen stellen als object voor dat onderzoek. Natuurlijk spreekt vanzelf, dat hierbij zekere grenzen in acht genomen moeten worden. De ene mens zal daartoe meer weerstand te overwinnen hebben dan de andere. En er is een groot verschil tussen een armbreuk en een bevalling.

Behandeling van patiënten in academische ziekenhuizen (3)

Naar mijn mening zal ook het academisch ziekenhuis met deze gevoeligheden moeten rekening houden en de menselijke waardigheid hebben te ontzien.

Nu weet ik niet, welk academisch ziekenhuis de heer Lacourt op het oog heeft en of de door hem geschetste gang van zaken daar inderdaad zo wordt gevolgd, maar wel weet ik, dat deze situatie niet geldt voor *alle* academische ziekenhuizen. In dat te Utrecht, waarvan ikzelf bestuurslid ben, gebeurt het anders en wordt met de wensen van de patiënten wel degelijk rekening gehouden. Geen demonstratie heeft plaats, als de patiënt daartegen bezwaar heeft. Als men op tactvolle wijze met de patiënt spreekt over wat hem of haar te wachten staat en de bedoeling ervan wordt duidelijk gemaakt, blijkt in de regel, dat aanvankelijke bezwaren verdwijnen. Maar mocht dat niet het geval zijn, dan wordt de patiënt ontzien en van de demonstratie afgezien.

Mijn bedenking tegen de publikaties van de heren L. en S. is, dat ze te positief zijn en te veel generaliseren. De heer Lacourt geeft een schrikwekkende opsomming van akeligheden, die patiënten in een academisch ziekenhuis te

wachten staan en de heer Schenk neemt dat verhaal zonder meer als juist aan en neemt de methode voor zijn rekening. Hij verklaart zelfs „dat in deze ziekenhuizen geen plaats is voor patiënten, die hieraan niet volledig willen meewerken. Het is dwaas te verwachten, dat de patiënt hierover eerst gevraagd of ingelicht zou moeten worden.”

Ik kan me voorstellen, dat iemand, die beide stukjes gelezen heeft, nooit bereid zal zijn, zich in een academisch ziekenhuis te laten opnemen. Dat zou jammer zijn, want hij zou daardoor de kans op een prima genees- en heelkundige behandeling mislopen en bovendien – wat erger is – de academische ziekenhuizen zouden op de duur zonder patiënten komen te zitten, waardoor de opleiding van artsen in de klem zou komen.

Als hier of daar toestanden bestaan, als die de heer L. schetst, moeten de besturende organen zorgen, dat deze veranderd worden. Het is in de praktijk mogelijk een systeem te vinden, waarbij enerzijds patiënten behoorlijk worden behandeld en hun menselijke waardigheid wordt ontzien, en anderzijds de medische opleiding tot haar recht komt. H. PLOEG Jr.

Discriminatie naar overtuiging

Het besluit van de Rotterdamse Gemeenteraad tot vaststelling van het bedrag dat verschuldigd zou zijn voor de lijkschouwing, welke volgens wettelijk voorschrift aan crematie vooraf moet gaan, gaf de Redactie van „Mens en Wereld” aanleiding om in het hoofdartikel van 13 juli 1957 de Raad met hevige invectieven onder vuur te nemen en hem te beschuldigen van *discriminatie naar overtuiging*. Het kostte Mr. H. Willemse, die in de aflevering van 21 september 1957 hier tegen stelling nam, weinig moeite om de onjuistheid van dat requisitoir aan te tonen. Immers, dat lijkschouwing bij begraving slechts in bijzondere gevallen vereist wordt en bij crematie altijd verplicht is, volgt uit het feitelijke verschil tussen deze twee vormen van lijkschouwing, daar posthume identificatie van begravenen bijna steeds en van gecremeerden nooit mogelijk is; als dus de kosten van lijkschouwing ingeval van begraven slechts zelden en ingeval van crematie steeds moeten worden betaald, dan kan hier beslist geen sprake zijn van discriminatie en zeker niet van discriminatie naar overtuiging.

Had de schrijver van het hoofdartikel nu volstaan met een repliek, waarin hij bv. op grond van de billijkheid had bepleit, dat de Overheid die kosten voor haar rekening zou nemen, dan zou daarmee het debat (uiteraard niet het probleem) zijn geëindigd. Slechts zou hij dan de door hem geuite *beschuldigingen* hebben moeten terugnemen.

Het was dan ook verbazingwekkend, dat de schrijver in een onderschrift zijn beschuldi-

gingen bleef handhaven en zijn standpunt deed steunen op de bewering: „*De keuze tussen begraven en cremieren is een zaak van overtuiging*”.

Wij laten nu nog maar daar, dat – zelfs al was dit uitgangspunt juist – de daaruit ontwikkelde redenering hoogst aanvechtbaar is; dat het bovenvermelde uit de aard der zaak voortvloeiende verschil in kosten toch een discriminatie naar overtuiging zou worden omdat de keuze tussen beide vormen van lijkschouwing op een overtuiging zou berusten, is een gedachtegang, die wij niet vermogen te volgen; doch wij achten dit irrelevant, daar het uitgangspunt onhoudbaar is en met het wegvallen van die premisse die gedachtegang toch al afgesloten wordt.

Waarom ontleent de schrijver van het hoofdartikel de vrijheid om in zijn repliek onvoorwaardelijk te poneren, dat de keuze tussen begraven en cremieren een zaak van overtuiging is? Voor zover ons bekend, bestaat er geen statistiek, die een dergelijke bewering rechtvaardigt. Wat kan de auctor intellectualis overigens met zijn instelling bedoeld hebben? Dat een ieder, die op een gegeven moment in zijn leven een van de twee vormen van lijkschouwing kiest, hiertoe geleid moet zijn door een bepaald beginsel in zijn levensovertuiging? Of dat ieders levensovertuiging hem positief een bepaalde vorm voorschrijft? Acht de schrijver wellicht een „opportunistisch” motief – dat overigens zeer achtenswaardig kan zijn – voldoende om de gedane keuze een zaak van overtuiging te noemen? Is er sprake van overtuiging, als iemand uit sleur toch maar de traditionele vorm van begraven kiest? En is het zo ondenkbaar, dat iemand – hij moge het leven ernstig hebben genomen – volkomen onverschillig staat tegenover hetgeen met zijn stofelijk overschot zal gebeuren? Het stellen van deze vragen houdt het antwoord, dunkt ons, reeds in: *men kan niet stellen, dat die keuze een zaak van overtuiging is*. Dit alles neemt uiteraard niet weg, dat in sommige gevallen die keuze wel eens op een persoonlijke overtuiging kan berusten. Doch het bestaan van die gevallen kan nooit de beschuldiging rechtvaardigen, dat de Rotterdamse Gemeenteraad discriminatie naar overtuiging toepaste.

Het is trouwens pikant, dat de hierboven aangevochten stelling door een humanist in een humanistisch blad wordt gelanceerd. Want

de humanistische levensovertuiging houdt geen enkel beginsel in en heeft in het geheel geen strekking, op grond waarvan haar aanhangers zouden moeten komen tot een bepaalde keuze op het stuk van lijkschouwing. Integendeel zelfs, het wezen van het humanisme is juist, ieder mens vrij te laten in dergelijke strikt persoonlijke aangelegenheden. De humanist is dus wel de allerlaatste, van wie men de apodictische stelling zou verwachten, dat de keuze tussen begraven en cremieren een zaak van overtuiging is. Men houde ons dus ten goede, dat wij ons met verwondering hebben afgevraagd, hoe een humanist die stelling zonder enige nadere adstructie heeft kunnen publiceren.

Wij kunnen hiervoor slechts één verklaring vinden en zouden gaarne van de schrijver van het bewuste hoofdartikel willen vernemen, of hij de schoen wellicht op dezelfde plaats voelt wringen.

De rechtzinnige christelijke levensovertuiging schreef positief voor: begraven; zij drong deze vorm zelfs aan andersdenkenden op en verbood eigenlijk de lijkschouwing. Het humanisme moest hiertegen opkomen, *niet* omdat het de begraving verwerpt en ook *niet* omdat het de voorkeur geeft aan crematie, doch *alleen omdat het een ieder vrij wil laten in zijn keuze*. Dat de strijd, die het humanisme met het christendom om deze vrijheid had te voeren, in feite het aspect aannam van een strijd om toelating van de mogelijkheid der lijkschouwing, lag in de aard der omstandigheden. Maar men gaat nu dit uiterlijke aspect van ons streven aanzien voor het wezen van de strijd, wanneer men meent de consequentie te moeten trekken, dat de humanist in zijn persoonlijk leven de voorkeur aan crematie geeft. Eén stap verder, en wij hebben naast het christelijke dogma, dat de doden behoren te worden begraven, het humanistisch dogma van de lijkschouwing. Dit zou in werkelijkheid echter strijdig zijn met de humanistische levensovertuiging.

Wij hebben het vermoeden, dat deze verwarring de schrijver van het hoofdartikel parten heeft gespeeld en hem verleid heeft tot het uiten van een bewering, die op zichzelf al onhoudbaar is, maar die in de sfeer van het humanisme bovendien nog misplaatst is. Het is slechts een zaak van overtuiging, dat ieder mens vrij zij in de keuze tussen de beide vormen van lijkschouwing, dus ook vrij om een

(Vervolg op pag. 15)

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofredacteur: dr. H. Bonger.
Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.
Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.
Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 0,20 per woord. Abonnementen: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,25.

(Slot van pag. 14)

vorm te kiezen, waarvoor hij twintig gulden meer moet betalen. Maar de keuze zelf is niet a priori een zaak van overtuiging en het is ook niet waar, dat de keuze van de bewuste humanist op zijn humanistische levensovertuiging moet berusten.

Daarom ten overvloede nogmaals: de beschuldiging aan het adres van de Gemeenteraad van Rotterdam, dat hij discriminatie naar overtuiging zou hebben toegepast, is ongefundeerd en behoort te worden teruggenomen.

Utrecht, 5 oktober 1957.

MR. F. DOELEMEN

Twee punten houden de heer Doeleman en mij op verschillende manier verdeeld. De heer Doeleman vreest dat ik iets als een „humanistisch dogma van de lijkverbranding” zie. Een dergelijk dogma heb ik geen ogenblik gesteld. Dit element kan dus uit de discussie worden verwijderd.

Het tweede punt is van meer belang: de heer Doeleman bestrijdt mijn stelling dat begraven of cremieren een kwestie van overtuiging is. Heeft deze bestrijding grond, dan heb ik ongelijk en heeft de heer Doeleman mij terecht op de vingers getikt. Evenwel, ik kan die bestrijding niet aanvaarden. Dat er onverschilligen zijn spreek ik niet tegen. Maar het is mij te doen om de niet-onverschilligen, om de mensen die zich er een probleem van maken wat er met hun stoffelijk overschot behoort te gebeuren en – misschien meer nog – wat er met het stoffelijk overschot van hun dierbaren moet gebeuren.

Voor tallozen is dit een tere zaak, niet zelden met een religieuze kant. Dit geldt voor humanisten evenzeer als voor christenen of belijders van een andere godsdienst. Voor hen is de vraag „begraven of cremieren?” een zaak van overtuiging. De scheidslijn loopt hierbij niet tussen humanisten en godsdienstigen. Het is bekend, dat er godsdienstigen zijn, ook christenen, die de overtuiging hebben dat cremieren voor hen de oplossing is, ofschoon begraven als christelijke traditie geldt. Humanisten kunnen tot een antwoord op de vraag komen op een wijze, die zich niet in het algemeen laat aanduiden, maar die voortvloeit uit hun levensovertuiging, een wijze die normatief en niet slechts opportunistisch is. De adogmatistische verscheidenheid onder humanisten kan een verklaring zijn van het feit, dat niet alle humanisten tot hetzelfde antwoord komen.

Mijn opvatting vindt steun – uiteraard geen bewijs, maar dat zoek ik er ook niet in – in het feit, dat in het parlementaire debat over de wet op de lijkbezorging de wijze van lijkbezorging zonder tegenspraak als kwestie van overtuiging is gesteld. Ss

(Discussie gesloten)

WIE HELPT

ouder echtpaar z. k. dat 16 jaar op zonloze achterkamer woont in Amsterdam aan

betere woonruimte

huur tot f 70,- p. maand.
Reeds 3 jaar urgentieverklaring.

Brieven onder no. nov. 1 of telefoon Amsterdam 186166.

Te Wageningen wordt bij pensionneerd heer, samenwonend met zijn dochter, die een drukke werkkring buitenshuis heeft, een

Dame-Huishoudster

gevraagd.

Brieven onder no. nov. 2, bur. v. d. blad.

Gevraagd te Amstelveen: prettige, gestoffeerde zit-slaapkamer en volledige liefderijke verzorging voor buitenkerkelijke dame van 70 jaar, lichamelijk en geestelijk gezond, die haar levensavond graag in de nabijheid van haar kleinkinderen wil doorbrengen.

Brieven onder no. 3 Bureau v. d. blad.

WIE HELPT

jong leraarsgezin m. baby 7 mnd., waarvan de vrouw $\pm$ 1 jaar moet rusten, voor dag en nacht.

H. v. Buiten, Mauritsweg 10, Lochem.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,- per jaar

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS,

Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W

Indien U zich in de rijen

der humanisten heeft geschaard en bovendien lid is van de P.v.d.A.

sluit U dan aan bij de

HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP

in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer

van ons maandblad

„VERNIEUWING”

Het secretariaat der H.W.G.,

Haagweg 210, Leiden,

verstreckt U gaarne inlichtingen

CREMATIE

Heeft U reeds een codicil geschreven?

Wacht niet tot het te laat is.

Op verzoek worden codicil-formulieren gaarne toegezonden.

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE LIJKVERBRANDING

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon K 1700-554797

BONTON

Niet alleen bandapparatuur leveren wij...

Voor natuurgetrouwe radio-ontvangst én weergave van Uw grammofoonplaten brengen wij naast combinaties van platenspeler, versterker en luidspreker(s) met mogelijkheid van draadomroep-aansluiting ook combinaties met FM/AM ontvanger. Resp. vanaf f 350,- en f 720,-. Meubelen en luidsprekerkasten worden naar Uw ontwerp door vakbekwame meubelmakers vervaardigd.

Prijzen op aanvraag, bij voorkeur schriftelijk, aan: BONTON, Rudolf Agricolastraat 4, Amsterdam-W. Tel. 714605.

Adverteer in „Mens en Wereld”

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 0,20 per woord
Administratie Humanistisch Verbond — Oudegracht 152, Utrecht — Tel. 030-10163

Oude

tradities in nieuwe banen

Daniels en de zijnen weer terug maar.... nu op DE DAM (hoek Nieuwendijk)

terwijl dit blad
ter perse gaat
ontvangen wij
zojuist telef. bericht
van één van de
grootste
fabrikanten dat de
volledige reiskosten
(retour door geheel
Nederland) door
hem zullen worden
vergoed.

In mijn 25-JARIGE PRAKTIJK, waarin ik de laatste 10 JAAR OP DE NIEUWENDIJK een bekendheid kreeg om m'n KWALITEIT- en MERKKLEDING die ik altijd verkocht, is het me thans gelukt om m'n vele OUDE CLIËNTEN en ook toekomstige cliënten weer te kunnen bedienen zoals ze van mij gewend zijn.

Ik werd in de gelegenheid gesteld in het fraaie pand van kledingmagazijn KOMI op de DAM hoek Nieuwendijk mijn cliënten te ontvangen. IK BEN HIER ERG BLIJ MEE, daarom ga ik vanaf a.s. zaterdag tot en met zaterdag 7 december, een reclame-actie maken zoals U dat van mij gewend bent.

Aan deze reclame-campagne verlenen DE GROOTSTE FABRIKANTEN, zowel in het binnen- als in het buitenland hun medewerking, waarvan ZIJ DE CADEAUS VOLLEDIG BETALEN!

Vanaf ZATERDAGMORGEN 9 november 9.30 uur precies HEET IK U ALLEN van harte welkom en al komt U niet om te kopen, dan vind ik het toch prettig U even te mogen ontvangen met m'n BEKENDE KOPJE KOFFIE EN GEBAK.

speciaal ter gelegenheid van dit verheugende nieuws geven wij U onderstaande aanbiedingen:

- Punt 1. Bij aankoop van een kostuum geven wij een pracht Winterjas cadeau!
- Punt 2. Bij aankoop van 'n demi-saison geven wij een prima geheel dubbele Regenjas cadeau!
- Punt 3. Bij aankoop van een sportcombinatie een Herenmodepakket cadeau, best. uit: Sanfor poplin Overhemd, zijden zelfbinder + 1 p. sokken!
- Punt 4. Bij aankoop van een gabardine jas eenzelfde Herenmodepakket cadeau!
- Punt 5. Bij aankoop van een damesmantel geven wij een imitatie Suède jasje cadeau!
- Punt 6. Bij aankoop van een mantelkostuum geven wij een imitatie Suède jasje cadeau!
- Punt 7. Bij aankoop van een regenmantel geven wij een Blazer cadeau!

en nu onze

grootste verrassing...

op onze 1e etage vindt U een uitgebreide collectie

BONTMANTELS

in alle modellen en kwaliteiten.

Persianer (patt.)	475.-	375.-
Yemen	375.-	225.-
Sobel Feh	390.-	315.-
Lamb leg	285.-	195.-
Seal	275.-	198.-
Biberette	275.-	175.-
Nertz Bisam	850.-	550.-
Nertz Chevrette	375.-	275.-
White coat	690.-	475.-
keurcollectie stola's		

Iedere koopster van een BONT-MANTEL krijgt: één onzer cadeau-artikelen naar keuze uit onze bovenstaande 7 punten!

Damesafdeling:

DAMESMANTELS in mohair, velours, double face etc. grote en kleine kraag. De allernieuwste modellen van de laatste damesmode-beurzen tot in de grootste maten van 78.- tot 145.- evt. met bontgarnering 25.- duurder.

Met im. Suède jasje of regenmantel cadeau.

Damesregenmantels merk NINOFLEX de nieuwste modellen van 33.- tot 74.- met im. Suède jasje cadeau

diverse fraaie MANTELKOSTUUMS evt. ook met bontgarnering van 87.- tot 155.- met im. Suède jasje of regenmantel cadeau

Herenafdeling:

KOSTUUMS,

elk produkt een wereldklasse met voll. garantie van 95.- tot 145.- met winterjas cadeau

DEMI-SAISONS Ital. style met regenjas (merk Milano) cadeau van 74.- tot 117.-

GABARDINE JASSEN van 74.- tot 117.- kort en lang model, raglan- en ingezette mouw, alle dessins, 100 % wol met herenmodepakket cadeau

SPORTCOMBINATIES Colbert en Terlenka pantalon compl. van 76.- tot 118.- met herenmodepakket cadeau

DANIELS' BEKENDE WINCHESTER REGENJASSEN in poplin en Egypt. linnen, alle modellen van 45.- tot 67.- met herenmodepakket cadeau

Deze actie geldt t/m 7 december a.s.

Komi

DAM HOEK NIEUWENDIJK - TEL. 35958 - AMSTERDAM